

1000 ЛІТТА ХРОШЕННА
АУЧ-УКРАЇНИ 988-1988
MILLENAIRE DU
MILLENAIRE DE L'UKRAINE

УКРАЇНСЬКИЙ ВІЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
/Варія ч. 32 а/

Володимир КОСИК

**Тисячоліття Християнства
в Україні
/1988 — 1988/**

diasporiana.org.ua

Накладом Європейського Ювілейного Комітету
Тисячоліття Хрещення України

Брюссель — Лондон 1987

Wolodymyr KOSYK

Le Millénaire du Christianisme en Ukraine
The Millennium of Christianity in Ukraine

Published by

European Jubilee Committee to Commemorate the Millennium
of Christianity in Ukraine

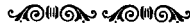
49, Linden Gardens, London W2 4HG, Great Britain

D/1987 / 4211 / 3

на обкладинці афіша роботи Зої Лісовської

Українська Офсетна Печатня, Брюссель
72, Boulevard Charlemagne, 1040 Bruxelles

ВСТУПНЕ СЛОВО

»Тисячоліття християнства в Україні« — це історично-наукова розвідка, що її опрацював історик д-р Володимир Косик із Франції, для потреб і широкого користування як Європейського Ювілейного Комітету відзначення тисячоріччя хрещення України, так і для користування Крайовими Комітетами та українським громадянством, а також і чужомовним громадянством, бо ця розвідка друкується теж і в чужих мовах, щоб спопуляризувати у вільному світі наш великий релігійно-національний та історичний ювілей — тисячоріччя хрещення Русі-України. Її охрещення в 988 році вводило княжу державу в тогочасну сім'ю європейських християнських держав і започаткувало європеїзацію Русі-України. З охрещенням наших прапредків у княжій державі — імперії почало поширюватися шкільництво, наука, почалася нова доба духовно-культурного розвитку княжої держави. Охрещення Русі-України було подією важливого релігійного, історичного, національного і державницького значення, було актом, що зміцнив єдність великої княжої держави — імперії.

Автор, у своїй дбайливо опрацьованій і багатоджерельній праці розглянув в історичному аспекті первопочатки творення княжої держави ще далеко до зарання християнства в Русі, описав процеси підготовки Русі до охрещення, самий акт охрещення і аргументовано й джерельно відкинув твердження росіян, що начебто в 988 році охрестилась Росія, чи якась »триєдина Русь«, бо таких державницьких творів тоді не було.

Автор описав теж процеси поширення християнства в київській державі — імперії теж і на північні волості, вказав на важливу роль християнської Церкви в Україні й у нашому народі, розглянувши історичне буття обидвох віток української Церкви — православної і католицької до наших днів.

У другій частині своєї розвідки, що має назву »Короткий огляд історії України«, автор подав у хронологічній формі стислий огляд історичного буття української нації. Цей огляд потрібний та корисний і для українського читача, а тим більше для чужомовного, бо знайомить його з історією України, з історичними процесами, що відбулись протягом віків в Україні і що їх довелося українському народові пережити.

Завдання цієї історично-наукової розвідки — виразно й джерельно відкинути всі зазіхання росіян і їхнє вперте намагання присвоїти собі цей наш великий ювілей, що особливо виявляється в дії російської православної Церкви, яка прямо заявляє, що це ювілей охрещення Росії. Про це говорить і російська зарубіжна Церква, а з нею російська еміграція у вільному світі. Коли ж врахувати теж і підтримку режимній Церкві зі сторони імперського комуністичного уряду, який у свою політичну угоду хоче використати наш ювілей, то бачимо, що проти нашого великого історичного ювілею — тисячоріччя хрещення України розгортається в цілій своїй ширині ворожий сильний фронт, що намагається присвоїти собі наш ювілей, зробити його ювілеєм Росії і російської православної Церкви.

Видаючи друком цю історично-наукову розвідку, ми віримо, що вона сповнить своє завдання, зокрема в чужомовних західних колах — церковних, наукових, культурних і громадських, ознайомлюючи їх вірно й правдиво про тисячоріччя хрещення Русі-України. Водночас, ми сердечно дякуємо шан. авторові Володимирі Косикові за опрацювання цієї розвідки.

Мюнхен - Лондон 1 січня 1987 р.

Президія
Європейського Ювілейного Комітету

ВСТУП

Християнство, яке дуже поширилося в країнах середземноморського басейну впродовж трьох століть по Христі, у IV-му столітті було уже поважною духовою силою, з якою мусіла рахуватися світська влада. З релігії гноблених і переслідуваних, вона перемінялася на пануючу релігію, яка щораз, то більше ширилася серед загалу населення. У 313 році римський імператор Константин зрівняв християнську релігію з іншими релігіями Римської імперії, а на Нікейському соборі у 325 році було унормовано відносини між імператорською владою і християнською Церквою.

Ставши основною релігійною силою Римської імперії, християнська Церква не була однорідною, як теж не була нею імперія, до якої належали різні країни Сходу і Заходу. У 395 році Римська імперія розпалася на дві частини — Західню Римську імперію і Східню Римську імперію, що була пізніше відома під назвою Візантії. Розпад імперії був спричинений в основному політичними і суспільними розбіжностями грецького і римського світів.

У християнській Церкві того часу існували на Сході вже в час Нікейського собору два патріярхати — в Александрії й Антіохії. Згодом були створені патріярхати в Константинополі і Єрусалимі. На Заході існував лише один центр — в Римі. Уже тоді розвиток християнської Церкви на Сході і на Заході йшов децю іншими шляхами. Із розвитком і ростом могутності Візантії зросло значення Константинопольського патріярхату, який став головним центром Східньої Церкви.

Карта Східньої Європи

ПОЧАТКИ ХРИСТІЯНСТВА НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Слов'яни жили у цей час на північ від Римської імперії, поза межами християнізації. Але слов'янські купці та подорожні входили в стосунки з християнами Римської імперії вже в перших століттях по Христі. Зокрема слов'яни, що жили на території теперішньої України, яку називали тоді Скитією, або Сарматією /часом Роксолянцією/, постійно утримували зв'язки з грецькими колоніями, що існували на північних берегах Чорного моря і в Криму.

Християнство ширилося в грецьких колоніях над Чорним морем уже від першого століття по Христі. Існує навіть переказ про те, що брат верховного апостола Петра, Андрій Первозванний, проповідував слово Боже на північному узбережжі Чорного моря, у Скитії. Ідучи Дніпром до Балтійського моря, до варяг, апостол Андрій, як каже літопис, зупинився біля гір, де потім постало місто Київ і, вийшовши на них, благословив їх, кажучи, що на них сіяє Божа благодать і буде збудоване велике місто з численними церквами /1/. Деякі історики вважають, що це оповідання є звичайною легендою, інші твердять, що воно — майже історична правда, або що в ньому є якийсь зерно раціональності /2/.

Вкінці I-го століття цар Доміціян заслав до Херсонесу /Корсуня/ на Криму папу Климента і свою родичку Флавію Доміціллу. Переказ говорить, що папа застав у Херсонесі громади християн в числі біля 2000 осіб. Заслані в Криму християни ширили цю релігію між місцевим населенням, а деякі грецькі автори III-IV ст. писали про поширення християнства в «землі скитів» /3/.

/1/ Полное Собрание Русских Летописей /ПСРЛ/, т. 1, стор. 7-9.

/2/ М. Чубатий, Історія християнства на Русі-Україні, Рим-Нью-Йорк, 1965, стор. 43-46; А. Г. Великий, ЧСВВ, 3 літопису України, Рим, 1968, т. 1, стор. 56-61; Б. Д. Греков, Киевская Русь, Москва, 1967, стор. 32.

/3/ Н. Полонська-Василенко, Українська Православна Церква до 1917 року, Наукові Записки УВУ, ч. 11-12, Мюнхен, 1984, стор. 3.

Можна, отже, з певністю припускати, що між численними християнами у грецьких колоніях на берегах Чорного моря знайшлися проповідники та місіонарі, які намагалися вести місійну діяльність серед слов'ян на території теперішньої України.

Між тими слов'янами у цей час було відоме зокрема племя чи союз племен — анти, які вже в III-IV ст. розвинули землеробство, скотарство, виробництво з металю, брали участь у чорноморській торгівлі /4/. Утримуючи зв'язки з Візантійською імперією та воюючи з нею, анти зуміли розвинути своє суспільно-політичне життя і в першій половині IV ст. створили політичний союз племен з своїм «королем» на чолі. Це була, за словами Ф. Дворніка, «перша спроба організувати слов'ян теперішньої України у свого рода державу» /5/.

У III-IV столітті частину степів над Чорним морем і Крим зайняло германське плем'я готів, яке прийшло з північного заходу, з берегів Балтійського моря і району нижньої Висли. Увійшовши в контакт з грецькими колоніями і християнськими громадами Криму, готи почали приймати християнство і вкоротці була заснована готська єпархія. Готський єпископ Теофіль брав участь у першому Вселенському соборі в Нікеї /325 р./ Єпархія була створена теж в Херсонесі. Єпископи цієї єпархії брали участь у Вселенських соборах 381, 431,451 років /6/.

Анти здебільша вели боротьбу проти готів аж до приходу в чорноморські степи гунів, які 375 р. розбили готів і витиснули їх на захід. Готи залишилися лише в Криму, де пізніше асимілювалися. Гунське державне об'єднання над берегами Чорного моря в свою чергу впало 453 р., по смерті Атілли.

/4/ І. М. Шекера, Міжнародні зв'язки Київської Русі, Київ, 1963, стор. 10; М. Ю. Брайчевський, Походження Русі, Київ, 1968, стор. 152-156; М. Чубатий, Княжа Русь-Україна та виникнення трьох східно-слов'янських націй, Нью-Йорк, 1964, стор. 32-38; С. Мішко, Нарис ранньої історії Русі-України, Нью-Йорк, 1981, стор.6; В. В. Мавродін думає, що назва «анти» тюркського походження і означає «союзники». Анти воювали не лише з Візантією, але і тюркським плем'ям аварів, з яким деколи заючали союз /В. В. Мавродін, Образование древнерусского государства и формирование древнерусской народности, Москва, 1971, стор. 11/.

/5/ F. Dvornik, The Slavs, Rutgers, 1962; éd. française Les Slaves, Paris, 1970, p. 33.

/6/ М. Чубатий, Історія християнства..., поп. цит., стор. 71-75; Н. Полонська-Василенко, Українська..., поп. цит., стор. 13-14.

ПОЧАТКИ КИЇВСЬКОЇ РУСИ

У другій половині V століття численні слов'янські племена вирушили з своєї прабатьківщини між Дніпром і Вислою на південь і на захід. Почався їхній тиск на володіння Візантії, що знаходилися на південь від Дунаю.

На території України продовжував існувати Антський союз племен, держава антів, із центром мабуть на західних землях теперішньої України, зокрема в період переваги дулібів-волинян, а може теж і у Києві, центрі полян. Держава антів проіснувала до VII століття. Послаблений боротьбою з аварами та внаслідок спокійнішого життя, яке не вимагало великого союзу, Антський союз племен розпався на менші союзи або окремі племінні організації, тобто менші племінні князівства, з яких на перше місце видигнулося князівство зі столицею в Києві.

Це нове об'єднання племен на території України, згідно з історичними дослідженнями, в тому М. Ю. Брайчевського, існувало вже в VII столітті і це якраз воно дістало назву Русі /7/.

Досліджуючи переназ про легендарну постать літопису Кия на тлі міжнародної ситуації V-VI ст., історики припускають, що Кий — історична постать VI-го сторіччя. Він був начальником /князем/ Полянського союзу племен. Кий вступив у переговори з Візантією за Юстиніяна I, ходив походом на Візантію, запропонував їй охороняти її північні кордони від натиску слов'ян, мав зустріч з Юстиніаном у 530 р., але опісля мусів покинути приднаїнську територію і вернутися в полянську землю, до Києва, міста, яке від тоді носить його ім'я/8/.

Якщо прийняти цю тезу, то слов'янські племена чи менші племінні союзи, що про них говорить літопис у тому місці, де мова про Кия, а саме — поляни, дреговичі, словени,

---

/7/ М. Ю. Брайчевський. Походження..., поп. цит., стор. 165; С. Мішко, Нарис..., поп. цит., стор. 106-184.

/8/ Н. Ф. Котляр, С. В. Кульчицький, Киев — древний і сучасний, Київ, 1982, стор. 15-21.

полочани, кривичі, сіверяни — уже існували в VI ст., але вони далі були відомі під назвою анти, яку вживали візантійські історики.

Український історик і археолог М. Ю. Брайчевський стверджує, що «антами візантійські письменники називали поляни, але поляни безпосередньо зв'язані з Руссю. Їх роля у створенні Русі була визначальною» /9/. Русь — це поляни /або спочатку частина полян/. Літопис Нестора «Повість временних літ» каже, що серед східно-слов'янських племен першими були «поляни, що тепер називаються Русь» /10/. Отже «Русь — нове історичне явище, що прийшло на заміну Полянського /Антського союзу, коли той розпався, або, якщо завгодно, — новий Полянський союз, що утворився на руїнах першого в інших територіяльних границях» теперішньої України. /11/.

Арабський географ і письменник аль-Джайхані писав на початку X ст., що на східно-слов'янській території вже раніше існувало три політичні об'єднання, три країни /можна б сказати три «землі»/ — Куявія, Славія і Артанія, та що кожна з них була керована «царем». Історики довели, що Куява чи Куявія — це полянське об'єднання з центром у Києві, Славія — Новгородська земля, а Артанія — мабуть Тмуторокань чи Кубань /12/.

Арабський географ і письменник Ібн-Русте, що жив у IX і на початку X ст., писав, що руси «мають царя, котрий називається хакан-Русь» /13/. На підставі того та інших свідчень історики вважають, що від легендарного Кия до створення Київської Русі «у Києві весь час правила своя місцева князівська династія» /14/.

Крім цього існують докази, що назва Русь /Рус/, як назва Київської землі, точніше — країни полян, була відома в першій половині IX ст. /15/, а то й раніше, починаючи від VI ст. /16/. М. Ю. Брайчевський каже, що нове дер-

/9/ М. Ю. Брайчевський, Походження..., поп. цит., стор. 163.

/10/ ПСРЛ, I, стор. 25-26 II, стор. 18.

/11/ М. Ю. Брайчевський, Походження..., поп. цит., стор. 164.

/12/ І. М. Шекера, Міжнародні..., поп. цит., стор. 16.

/13/ Древнерусское государство и его международное значение, Москва, 1965, стор. 397.

/14/ І. М. Шекера, поп. цит., стор. 17.

/15/ П. Н. Третьяков, У истоков древнерусской народности, Ленінград, 1970, стор. 74.

/16/ І. М. Шекера, Міжнародні ..., поп. цит., стор. 25;

М. Ю. Брайчевський, Походження..., поп. цит., стор. 161-162; гл. також О. Ф. Купранець, ЧСВВ, Походження назви «Русь», Рим, 1977; *Annales Bertiani*, Hannover, 1883, S. 19-20.

жавне об'єднання, яке дістало назву Русі, почало виникати в VII ст. /17/. Є відомості, що руси напали на візантійський острів Егіну у 813 році. У 838 році до Константинополя прибуло посольство руського князя /князя «рос»-ів/ і візантійський імператор, з уваги на небезпечну ситуацію в Причорномор'ю, сказав йому повертатися на Русь через Західню Європу /18/. На початку 840-их років руські дружини напали на візантійські володіння над Чорним морем. У 860 році руси організували великий похід на Константинопіль, в якому взяло участь 200 кораблів. Вони знищили передмістя столиці, почали її облогу.

Похід цей викликав великий переполох. Патріярх Фотій записав враження з облоги і наступу русів. Але, довідавшись, що імператор Михайло III зближається із своїм військом до міста, руси, які втратили частину кораблів, відступили і повернулися на батьківщину /19/.

«Повість временних літ» згадує про похід на Константинопіль під роком 866, і каже, що відбувся він під нерівництвом Аскольда і Дира, тоді як в грецькій «Хроніці Георгія Амартола» їх не названо /20/. Візантійське джерело про напад Русі говорить, що Константинопіль врятувала Матір Божа після того, як було занурено омофор її ікони в море /21/. Це чудо спричинило масове хрещення русів.

Дійсно, із писання патріярха Фотія впливає і більшість істориків вважають, що руси прийняли християнство 860 р. після походу на Константинопіль (деякі історики пишуть, що християнство прийняли «східні слов'яни», тоді як патріярх Фотій виразно пише про русів) /22/. Але тоді, мабуть, християнізація Русі ще натрапляла на перешкоди і була доволі обмеженою. Все ж таки у наслідок згаданого походу на Візантію Русь вийшла на ширшу міжнародню арену.

/17/ М. Ю. Брайчевський, Походження..., поп. цит., стор. 165.

/18/ І. М. Шенера, поп. цит., стор. 52; В. В. Мавродин, Происхождение русского народа, Ленінград, 1978, стор. 155-156.

/19/ І. М. Шенера, Міжнародні..., поп. цит., стор. 52-57; Чубатий, Історія..., поп. цит., стор. 80-83.

/20/ Там же, ПСРЛ, I, стор. 21.

/21/ І. М. Шенера, поп. цит., стор. 54.

/22/ Там же, стор. 58; М. Чубатий, Історія..., поп. цит. стор. 85-89; Н. Полонська-Василенко, Історичні підвалини УАПЦ, вид.2, Рим, 1964, стор. 15.

Від цього часу питання ширення християнства в Русі і її посіlostях стає актуальним як для Константинополя так і для Риму. Із установчої грамоти гамбурзько-бременської єпархії 864 р. можна зробити висновок, що римський папа Микола I хотів поширити християнство римського обряду у Східній Європі, в тому теж у Русі /23/. Але інтереси Русі спрямовували її увагу на південь, на Візантію.

У 860 році візантійський уряд вислав дипломатичну місію до хозар, що жили на схід від Русі. До цієї місії належали відомі проповідники Кирило /Константин/ і Методій. Місія цікавилася напевно і Руссю. Вона перебувала також у Криму. У Паннонському «Житті Константина Філософа» записано, що св. Кирило натрапив на Євангелію і псалтир, котрі були написані «рошськими писмени», руським письмом /24/.

На півночі, союз слов'янських племен з словенами на чолі розпався на племінні одиниці. Словени, кривичі та неслов'янські племена чудь і меря мусили платити данину варягам-норманам. Деякі скандинавські історики припускають, що в цей час відбулася норманська колонізація цього регіону, але інші історики відкидають цей згогад /25/.

Літопис Нестора подає, що варяги наклали на згадані племена данину в 859 році, а вже в 862 році ці племена скинули зверхність варягів і прогнали їх за море. Але в них постали непорозуміння і вони рішили ще цього ж року запросити варязьких князів правити ними. До них прибули варяги Рюрик з двома братами. Літопис подає, що «від тих варягів назвалася Руська земля». Два «мужі» Рюрика, Аскольд і Дир, поплили до землі полян і заволоділи в ній /26/.

Ця інформація літопису, хоч має усі позначки звичайної легенди, стала основою «норманської теорії» походження Русі і заснування Київської Держави. Теорію цю вперше сформулював Г. С. Баєр /G. S. Bayer/ в половині XVIII ст., її поширили А. Л. Шльїцер /A. L. Schlözer/ і Г. Ф. Міллер /G. F. Miller/, і деякі історики її боронять до сьогодні /27/.

/23/ І. М. Шенєра, поп. цит., стор. 58.

/24/ М. Чубатий, Історія..., поп. цит., стор. 89-96, 92; І. М. Шенєра, поп. цит., стор. 57.

/25/ Гл. И. П. Шаснольський, Норманская теория в современной буржуазной науке, Москва, 1965; H. Lowmianski, Zagadnienie roli normanów w genezie państw słowiańskich, Warszawa 1957.

/26/ ПСРЛ, I, стор. 19-20.

Більшість істориків вважають, що терміни «руси» /«роси»/ і «Русь» місцевого походження і не мають нічого спільного з скандинавськими варягами-норманами /вікінгами/, вони існували до т. зв. «покликання варягів» новгородськими слов'янами /а не полянами/ /28/. Зрештою, як завважує М. Ю. Брайчевський, варягами називали військових найманців, незалежно від їх етнічної приналежності, отже між тими варягами були і вихідці з Русі, з Скандинавії і з інших країн. Коли взяти до уваги, що Новгород і згадані північні племена взагалі не належали до Русі, то зрозуміло, що в літописі під цією назвою могли виступати не варяги, а дружини полянського союзу /29/. Легенду про покликання варягів «з-за моря» вставлено у «Повісті временних літ», яка зредагована 1113 р., щойно на початку XII ст., правдоподібно щоб підкреслити незалежність династії Русі від Візантії /30/. Інші джерела говорять, наприклад, що Аскольд і Дир були полянами і прямими нащадками Кия /31/.

/27/ A. L. Schlözer, *Probe russischer Annalen*, Bremen, 1768; A. Stender-Petersen, *Der Altteste Russische Staat*, «Historische Zeitschrift», München, August, 1960.

/28/ Крім попередньо згаданих авторів, гл. також Історія Української РСР, т. 1, Київ, 1967, стор. 40; Радянська Енциклопедія історії України, т. 4, Київ, 1972, стор. 38.

/29/ М. Ю. Брайчевський, *Походження...*, поп. цит., стор. 160.

/30/ В. В. Мавродин, *Образование...*, поп. цит., стор. 124; *Происхождение...*, поп. цит., стор. 152.

/31/ *История Киева*, Київ, 1963, стор. 42.

РОЗВИТОК КИЇВСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Як повідомляє літопис, у 882 році новгородський князь Олег пішов походом на південь, зайняв Смоленськ, а потім захопив владу в Києві. Засівши на престолі, Олег сказав про Київ: «Це буде матір міст руських» /32/.

Цією фразою він офіційно визнав Київ столицею Русі, а себе володарем Русі, тобто Полянської дежави. Тут треба підкреслити, що назва Русь відносилася лише до території Середнього Дніпра з центром у Києві, вона не відносилася до Новгороду, звідки /за літописом/ ніби прийшов князь Олег. Тому теж вислів «матір міст руських» відносився до існуючих і майбутніх міст самої Русі, а не до Новгороду, а ще менше до Росії, яка оформилася яких чотири-п'ять століть пізніше на північ від Русі. При тому треба додати, що Олег, навіть якщо був з походження варяг, прийняв звичаї і віру русинів, тобто повністю асимілювався. Заключуючи мир з Візантією, він і його старшини присягали «по руському закону... зброєю і Перуном, їх богом, і Волосом, богом скоту» /33/.

Олег почав ставити городи-укріплення на Русі, поширив володіння Київської держави, прилучивши до неї деревлян і сіверян. Владу Києва визнали сусідні уличі і тиверці. Олег звільнив від хозарської залежності сіверян і радимичів. Київська держава вже була доволі міцною. Вона ставила опір хозарському каганатові і виступила проти Візантії. Залишивши в Києві свого родича Ігоря /який правдоподібно не був скандинавського походження/, Олег пішов у 907 році походом на Візантію, обложив Константинополь і присилував греків підписати з ним договір. Вдруге він пішов походом на Візантію 911 р. Договір, підписаний цього року, був дуже вигідний для Русі /34/.

Потім руси відбули три походи на Каспійські узбережжя /909-910, 910-911, 913-914/. Цими війнами Київська держава намагалася забезпечити собі контроль над торговельними шляхами і здобути вигідні умови для своєї торгівлі.

/32/ ПСРЛ, I, стор. 23.

/33/ Там же, стор. 32.

/34/ Там же, стор. 32-37; І. М. Шекера, поп. цит., стор. 62-70.

Нові походи русинів проти Візантії відбулися в 941 і 944 рр. за Ігоря.

Купці не були єдиними русинами, котрі бували в країнах християнської Візантійської імперії. На службі у візантійського імператора бували цілі відділи руських воїнів. Теж і під час походів воїни Русі були в контакті з християнським населенням. Багато з них верталися додому християнами. Християни були між народом і серед правлячих кругів Київської держави. Текст договору з греками з 944 року виявляє, що між послами Русі вже було багато християн. У договорі сказано, що християнські члени делегації клялися церквою св. Іллі. Повернувшись до Києва, русинська делегація, в присутності грецьких послів, присягала на вірність договорі: Ігор і його люди-погани присягали на горбку біля статуї Перуна, «а хрещену Русь водили на присягу до церкви св. Іллі». /35/.

»Соборна« церква св. Іллі, за літописом, була близько приміщень для дружинників і княжого двору, з чого можна прийти до заключення, що київський князь і його влада ставилися толерантно до християнської релігії /36/. Християнство ширилося також на західних землях теперішньої України, які були близько теренів, де діяли Кирило і Methodій /37/.

Існує думка, що першими з князів Київської держави християнство прийняли Аскольд і Дир /38/. Християнкою була, як свідчить літопис, княгиня Ольга, вдова Ігоря, яка правила замість свого малолітнього сина Святослава від 945 до 964 року. Вона прийняла християнство біля 956 р. /39/. Інші історики вважають, що це сталося в Константинополі /Царгороді/ 957 р. /40/.

Восени 957 року Ольга відбула офіційну подорож до Царгороду. В її почоті був священик Григорій, як про це згадує імператор Константин Багрянородний. Ольга хотіла мабуть

/35/ .ПСРЛ, I стор. 52-54; М. Чубатий, Історія..., поп. цит., стор. 169-170/.

/36/ / М. Н. Тихомиров, Древняя Русь, Москва, 1975, стор. 266.

/37/ / Н. Полонська-Василенко, Історичні підвалини..., поп. цит., стор. 16.

/38/ / М. Чубатий, Історія..., поп. цит., стор. 84.

/39/ / В. Е. Титов, Православие, Москва, 1967, стор.37; М. Чубатий, Історія..., поп. цит., стор. 177.

/40/ / І. М. Шенера, поп. цит., стор. 136-137. У літописі подорож Ольги до Царгороду записана під роком 955. Гл. ПСРЛ, I, стор. 60-62.

наладнати підупалу торгівлю з Візантією і, може, мала якісь інші політичні плани. Імператор прийняв її з почестями, що їх віддавали правителям потужних держав, але доволі скромно /41/, мабуть тому, що вона була княгинею «варварської країни». Із літопису виходить, що Ольга не зовсім була задоволена своїм побутом у Царгороді /42/.

Існують дані, що Ольга хотіла охрестити Русь. Мабуть це і було головною ціллю її візиту в Царгороді. Але в наслідок якихось труднощів, імператор не взяв до уваги цього заміру і до домовлення поміж Ольгою і імператором не дійшло.

Коротко після її повороту з Царгороду, Ольга вислала в 959 році посольство до німецького імператора, точніше — імператора Священної Римської імперії Оттона I /936-973/. У німецькій хроніці подається, що до Оттона I прибуло посольство від Єлени /християнське ім'я Ольги/, «королеви русів» (*Reginae Rugorum*), яке просило прислати єпископа і священників для їх народу /43/. Безсумніву, посольство вело переговори про економічні, політичні і культурні зв'язки поміж двома великими потугами — Київською державою і Священною Римською імперією.

Імператор Оттон I мабуть не зовсім правильно оцінив ситуацію і призначив єпископа з великим запізненням. Цей єпископ остаточно не поїхав. Врешті 961 або 962 року до Києва прибув німецький єпископ Адальберт Трієрський із місіонерами. Але його побут у Києві закінчився невдачею. Одні історики припускають, що Ольга і єпископ не могли домовитися про форму відносин між Церквою Русі і німецькою Церквою. Ольга вимагала для своєї Церкви самостійності, тоді як німецьке посольство вимагало її підчинення німецьким церковним властям. Може до невдачі спричинилося і те, що в той час відносини між Києвом і Царгородом знову наладилися /44/.

Інші історики вважають, що причиною невдачі було те, що в 962 році відбувся в Києві дворцевий переворот і Ольга була на якийсь час усунена від влади. Молодий Святос-

---

/41 / В. Т. Пашуто, *Внешняя политика Древней Руси*, Москва, 1968, стор. 66-68.

/42 / ПСРЛ, IX, стор. 30.

/43 / *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, t.1, p. 624.

/44 / В. Е. Титов, *пол. цит.*, стор. 39.

лав спирався на своє поганське /язичницьке/ військо. В цій ситуації місія єп. Адальберта стала непотрібною. Єп. Адальберт мусів вертатися додому. По дорозі кількох членів його посольства були вбиті і він сам, як каже хроніка, ледве врятувався /45/.

Син Ольги Святослав відмовився перейти на християнство і залишився язичником і тоді, коли став князем /957-972/. Літопис каже, що коли його ще молодим намовляли прийняти християнство, він не хотів, але «хто хотів хреститися, не забороняв, а тільки насміхався з того» /46/. Княгиня Ольга померла 969 року, її похоронили за християнським звичаєм.

Святослав був толерантний до християн. Але після воєнних поразок у війні проти Візантії на Балканах, як говорить уривок Йоакимського новгородського літопису, під впливом його старшин-язичників, які скидали вину за невдачі на вояків-християн, він у якійсь мірі почав переслідувати християн, в тому і свого брата, і післав до Києва наказ знищити «християнські храми» /47/. З цього випливає, що християнство в Києві поширилося до тої міри, що там вже було кілька церков. Може це й було причиною реакції прихильників язичництва і спроб не допустити до дальшого поширення християнства.

Святослав провадив війни з метою поширити й укріпити південні і також східні кордони своєї держави, оволодіти Волзьким торговельним шляхом, забезпечити вихід до Каспійського, Азовського і Чорного морів. Йому вдалося зміцнити згадані торговельні шляхи, призвести до упадку Хозарської держави, послабити вплив Візантії на Чорному морю і на Дунаї. Ці успіхи піднесли престиж Київської держави — Русі — та забезпечили їй багатство і добробут.

При тому Київська держава утримувала зв'язки з християнськими країнами Західньої Європи. За володіння Ярополка /972-979/, жінка якого була християнкою, до цісаря Оттона II прибуло в 974 році посольство русинів. Воно взяло участь у нарадах сейму в Кведлінбурзі. А в 977 році до Яро-

---

/45 / В. Т. Пашуто, поп. цит., стор. 86.

/46 / ПСРЛ, I, стор. 63.

/47 / В. Е. Титов, поп. цит., стор. 39.

полка прибуло посольство папи Бенедикта VII /48/. Деякі історики вважають, що сини Святослава — Ярополк і Олег, були християнами /49/.

ХРЕЩЕННЯ КИЄВА

Володіння Київської держави значно поширив князь Володимир Великий /980-1015/. Він був спочатку князем Новгородського князівства, яке було по суті майже незалежним від Києва. У 980 році він збройно зайняв київський престіл, зміцнив свою владу і почав скріплювати потужність держави. Він дуже часто відбував воєнні походи з метою підкорити під свою владу непослушні або нові землі, поширити кордони держави. В 981 році він приєднав до Київської держави територію теперішньої Західньої України, включно з містами Перемишль над Сяном і Червень на Холмщині /50/. Київська держава стала безпосереднім сусідом Польщі, Чехії і Мадярщини /на Закарпатті, яке теж належало до Київської держави/. У 983 році Володимир підкорив ятвягів /51/ і оволодів Прибалтійським торговельним шляхом по ріці Німан. У 985 році він пішов походом на Волзьку Болгарію /52/.

Після початкового періоду поганського ідолопоклонства з людськими жертвами і переслідуванням християн, князь Володимир прийняв християнську віру. Зробив він це мабуть з політичних міркувань. Із слов'янських націй, крім Болгарії, яка прийняла християнство 864 року, християнськими вже були Чехія /929/ і Польща /966/. Візантія і Священна Римська імперія були християнськими. Більшість країн Європи були теж християнськими. На Сході, якось частина хозар була жидівської віри, інші — мусулманської або християнської. На північ від Хозарії була мусулманська держава — Волзька Болгарія,

---

/48/ А. Г. Великий, поп. цит., стор. 86.

/49/ Там же, стор. 83.

/50/ ПСРЛ, I, стор. 81.

/51/ Там же, стор. 82.

/52/ Там же, стор. 84.

Св. Володимир Великий
Нязь Руси-України
/980 – 1015 /

Св. Ольга
Нягиня Руси-України
/945 – 964 /

яка намагалася опанувати Волзький торговельний шлях. На схід від цих двох держав була ще інша мусулманська держава — Хорезм, союзник Волзької Болгарії, яка хотіла зміцнити свої позиції на Нижній Волзі /53/.

Коли взяти до уваги цю міжнародну обстановку, стає зрозуміло, чому в Київському літописі записано легенду про посольство до Києва від різних релігій: від магометан, від латинян, від жидів і від греків. Кожне з цих посольств хвалило свою релігію і намовляло Володимира прийняти її. Надволзькі болгари хвалили мусулманську релігію з її приписами повздержливості; німці, які прийшли «від папи», говорили про «поміркований піст»; хозарські жиди — про віру в одного Бога, про Єрусалим /який вже, зрештою, був зайнятий мусулманами/ і про розсіяння; грецький філософ довго і нудно розповів історію від Адама до страшного суду.

Володимирові, як каже літопис, не припав до серця жаден з аргументів цих місій. Він скликав раду бояр, яка йому порадила вислати своє посольство до надволзьких болгарів, німців і греків. Посли повернулися переконані, що візантійське християнство найкраще. Вони були зачаровані красою візантійського Богослуження і обряду /54/. Коли читати звіт доповіді послів, що його подає літопис, то можна завважити, що вони не описували характеру поодиноких релігій, їх духову вартість і силу, але представляли їх з точки погляду візантійського християнства. Посли були згори переконані про його вищість. Ця легенда була вставлена до літопису мабуть багато пізніше.

Продовжуючи політику своїх попередників і розбудовуючи могутність Київської держави, Володимир Великий змагав до зближення із тодішніми європейськими потугами. З цього погляду прийняття християнства виглядало йому konieczністю. Постійне тяготіння Київської держави до опанування Чорноморського торговельного шляху та її зв'язки й інтереси на Балканах автоматично призвели до проникання східнього християнства, християнства візантійського обряду. Мабуть тому Володимир не мав іншого вибору. Потужна й багата Візантія представляла собою теж свого рода притягаючу силу.

/53/ І. М. Шенера, поп. цит., стор. 109-177.

/54/ ПСРЛ, I, стор. 84-109; А. Г. Великий, поп. цит., стор. 87-101.

Собор св. Софії в Києві, збудований князем Ярославом Мудрим 1037 р., переміненний советською владою на антирелігійний музей.

Золотоверхий Михайлівський Собор, збудований 1060 р. і розвалений советською владою в 1934 р.

Однак це не означає, що інші релігії не мріяли про своє поширення на землях Київської держави, бо звичайно із релігією ширилися економічні, культурні і політичні впливи держави, з якої вона приходила.

Точно не відомо, коли і де прийняв християнство володар /каган, король/ Київської держави Володимир. На цю тему є багато припущень. Більшість істориків вважають, що він прийняв християнську віру 987 року у Києві, або Василеві під Києвом. Дехто твердить, що зробив це він під впливом свого приятеля, скандинавського князя Оляфа Трігвісона, який тоді був у Києві в дорозі до Царгороду /55/. Літопис оповідає, що Володимир охрестився 988 р. у Корсуні /Херсонесі/. Він пішов походом на Корсунь, обложив місто, зайняв його з допомогою корсунського священика Анастасія і запропонував візантійським імператорам Василеві і Константинові віддати за нього їх сестру Анну. Імператори дали свою згоду під умовою, що Володимир прийме християнство. Володимир погодився і корсунський єпископ охрестив його та звінчав його з Анною. Але літопис додає, що »ті, що не знають правди, говорять, що Володимир хрестився в Києві, інші кажуть — у Василеві, а інші інакше скажуть« /56/.

Події з Корсунем мали інакше значення. У 987 році візантійський полководець Варда Фока повстав проти імператорів Василя II і Константина і проголосив себе цісарем. Імператори попросили допомоги у Володимира. Володимир погодився, але поставив вимогу — видати за нього сестру імператорів Анну. Щоб піднести свій престиж, він хотів поріднитися з могутньою константинопільською династією. Імператори приобіцяли виконати його вимогу і Володимир вислав 6-ти тисячну армію на північне узбережжя Малої Азії, яка повністю розбила військо Варди Фоки, а його самого взято в полон і страчено.

Коли небезпека минула, імператори відмовилися видати Анну. Тоді Володимир пішов на Крим, здобув важливе грецьке

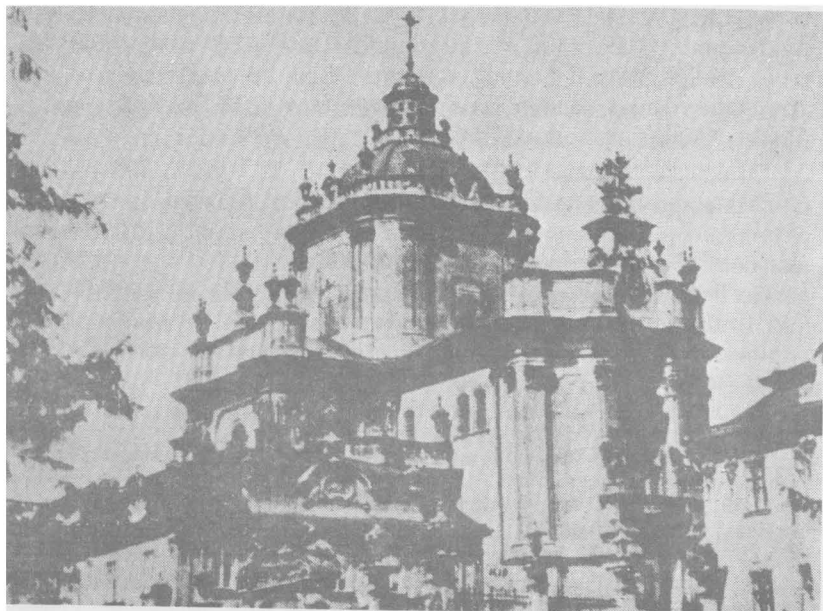
/55/ Н. Полонська-Василенко, Історія України, т. 1, Мюнхен, 1972, стор. 115; А. Г. Великий, поп. цит., стор. 102-106; о. М. Ріпечкий, Святий Володимир Великий, Мондер, 1953, стор. 11-12.

/56/ ПСРЛ, I, 109-112.

Печерська Лавра в Києві з XI ст., перемінена советською владою в антирелігійний музей.

Собор св. Юра у Львові /XVIII ст. / в 1946 році насильно переданий советською владою Російській Православній Церкві

стратегічне місто Херсонес /Корсунь/ і так примусив імператорів дотримати слова. У цей час Володимир вже мабуть був християнином. Одружившись з Анною, він віддав Корсунь Візантії як віно за дружину /57/.

Одруження Володимира з Анною було великим успіхом його зовнішньої політики. Колись «варварська країна» стала на рівні з християнськими державами Європи, володар Києва став зятем імператора Ромейської /Візантійської/ імперії, сестра його жінки була одружена з імператором Оттоном II.

Повернувшись з Херсонесу, Володимир почав запроваджувати християнство в Київській державі і її посіlostях /колоніях/.

Першими були охрещені його дванадцять синів і бояри, члени двору і ради князя. Опісля Володимир наказав мешканцям Києва вийти на ріку. Літопис Нестора говорить, що він наказав: «Якщо завтра хтось не вийде на ріку, чи він багатий, чи вбогий, прошак чи невільник — стане мені ворогом» /58/. Люди пішли на ріку радо, каже літопис, говорячи собі, «якщо це не було добре, то ні князь, ні бояри були б цього не прийняли». Це оповідання записане в літописі під 988 роком. Більшість істориків вважають, що хрещення мешканців Києва відбулося 14 серпня /1 серпня ст. ст./ 988 року /59/ на ріці Почайні, біля її впливу в Дніпро. Інші автори твердять, що хрещення Киян відбулося щойно влітку 990 р. /60/, що є багато менше правдоподібне.

Отож 14 серпня 988 року, згідно з розпорядженням Володимира Великого, після знищення поганських ідолів, було охрещене населення Києва, а не цілої держави. Щойно після цієї події Володимир почав запроваджувати нову віру по інших містах Русі та інших князівствах імперії. У літописі сказано: «І зачав ставити по /інших/ містах церкви /і слати туди/ попів і /приводити/ людей на хрещення по всіх містах і селах» /61/.

/ 57 / І. М. Шекера, пол. цит., стор. 178; Н. Полонська-Василенко, Історія України, пол. цит., стор. 115.

/ 58 / ПСРЛ, I, стор. 117; В. Н. Татищев, История Российская, т. II, Москва, 1963, стор. 62-63.

/ 59 / І. Власовський, Нарис історії Української Православної Церкви, т.1, Нью-Йорк, 1955, стор. 26; Архиепископ Макарий, Православ'я на Україні, Київ, 1980, стор.7.

/ 60 / А. Г. Великий, пол. цит., стор. 119.

/ 61 / ПСРЛ, I, стор. 118.

НАЗВИ «РУСЬ» І «УКРАЇНА»

Охрестивши своїх синів, членів ради бояр і населення Києва, Володимир Великий зробив християнство державною релігією. У зв'язку з цим прийнято, що 988 року прийняла християнство Київська держава — Русь. Що це була за держава?

Ми бачили, що згідно з літописом, на Середньому Дніпрі, в районі Києва, жили «поляни, що їх тепер називають Русь». Літопис згадує останній раз полян під 944 р., тобто перед прийняттям християнства /62/. Від тоді племінна назва зовсім зникла у користь назви Русь. Термін «Руська земля» вживається в літописі вперше в 852 році, а від 912 року він вживається вже постійно. Постійно вживається теж назва «Русь».

Докладна аналіза текстів літопису виявляє, що назва «Русь» вживалася аж до XII-XIII ст. виключно до Київської землі, до якої входили головні території полян і деревлян. М. Ю. Браїчевський стверджує, що Русь — «це Середня Наддніпрянина з Києвом, Черніговим, Переяславом і землі, які належать до цих центрів» /63/.

Це potwierджують також російські історики. Вони пишуть: «...Руссю була лише Київська земля, де жили «поляни, що нині називаються Русь». /П. Н. Третьяков/ /64/; «назва «Русь» — стародавня назва Київської землі, країни полян» /М. Н. Тихоміров/ /65/. М. Д. Пріселков і А. Н. Насонов також стверджують, що Руська земля — «це область, що лежала довкола трьох міст — Києва, Чернігова і Переяслава Руського» /66/. П. Н. Третьяков в заключенні писав: «Східньо-слов'янська держава склалася тут дачено / на одно-два століття/ перед появою Рюриковичів у Києві. Вона виникла в тій частині Середньої Наддніпрянини, яка називалася Руссю. І ще довгі роки аж до XII-XIII ст., тільки ця область носила назву Русь або

/ 62 / Там же, стор. 17, 35.

/ 63 / М. Ю. Браїчевський, Походження..., поп. цит., стор. 162.

/ 64 / П. Н. Третьяков..., поп. цит., стор. 73.

/ 65 / М. Н. Тихоміров, Происхождение названий «Русь» і «Русская земля», «Советская этнография», УІ-УІІ, 1947, стор. 60; П. Н. Третьяков, У истоков..., поп. цит., стор. 74.

/ 66 / Там же.

Руська земля... Численні свідчення літописів доказують, що аж до XII-XIII ст. ні Новгородські, ні Смоленські, ні Ростово-Суздальські, ні Галицько-Волинські землі Руссю не називалися» /67/.

Іншими словами, в часі хрещення Києва і пізніше, лише центральна частина території теперішньої України носила назву Русь. Згідно з визначенням границь Русі істориками, — це була територія, положена між такими теперішніми містами: на півночі — Новгород-Сіверський, на заході — Крем'янець, що лежить на захід від Горині /тепер Тернопільська область/, на півдні — Кременчук над Дніпром /68/. Крім цієї Русі жадної іншої Русі тоді не було. І якраз ця Русь прийняла пізніше назву Україна.

Назва Україна появилася перший раз в літописі під роком 1187. Від тоді вона вживалася по відношенні до різних областей теперішньої України. Закріпилася вона зокрема в XVI-XVII ст. /69/. Тому українські історики зовсім природно уважають, що 988 року відбулося хрещення України і що історія Русі є історією України.

Як називали в цей час Русь-Україну чужинці? Княгиню Ольгу, як уже згадано, по-латинськи названо у 959 році *Regina Rugorum*. Інші німецькі хроніки, зокрема Тітмар Мерзебурзький, повідомляють про посольство від *Rusciae gentis* /руського народу/. У зв'язку з вінчанням дочки Ярослава Мудрого з французьким королем Генрихом I /19 травня 1051 року, тодішні і пізніші західні джерела називали Київського князя королем, уживаючи наступних латинських назв: *Rex Ruthenorum*, *Rex Russiae*, *Rex Russorum*, *Rex Ruti-corum*, *Rex Rusulorum*, *Rex Sclavorum*, *Rex Rugorum*, *Rex Rabastiae*, *Rex Rusicorum* (70).

Адам Бременський назвав у 1075 році Ярослава Мудрого *rex sanctus gerzle de Ruzzia* /святий король Русі/ /71/.

/ 67 / Там же, стор. 73.

/ 68 / Там же, стор. 76.

/ 69 / М. І. Марченко, Історія української культури, Київ, 1961, стор. 69.

/ 70 / *Continuator Reginonis* — MGH SS, t. 1, p. 624; *Kronika Thietmara*, Poznan, 1953, s.73; Roger Hallu, *Anne de Kiev, Reine de France*, Rome, 1973, p. 43-44.

/ 71 / *Quellen des IX. und XI Jahrhunderts zur Geschichte der Hamburgischen Kirche und des Reiches*, Berlin, 1961, S. 274, 340.

Київську княжну Евпраксію, жінку імператора Генриха IV, Августинські аннали /1104 рік/ називають (*Rutenorum regis filia / дочка короля русинів / 72 /*. Приблизно в цей же час князя Ігоря назвали *Inger rex Russorum /Ігор князь русів/ 73/*. Дещо пізніше /1134 р./, при описі перебування сина короля Англії в Києві, є мова про короля *terrae rugorum, suam nos vocamus Russeiam/землі руґів, яку ми називаємо Руссю/ 74/*. В половині XII ст., один з авторів, пишучи про одну з дочок київського князя, пише про *Rutenorum seu Chyos regis filia /дочка короля русинів або Києва/ 75/*. У своєму посланні до Із'яслава з 17 квітня 1075 року папа Григорій VII вживає терміну *regi Ruscorum/ 76/*. У пізніших листах до князів української Галицько-Волинської держави Рим вживав на переміну термінів *Russia i Ruthenia*.

Треба прийняти, що Русь, тобто давню Україну, дуже часто, якщо не найчастіше називали по-латинськи *Ruthenia*. Тому деякі історики зовсім правильно перекладають з української і російської мов слово «Русь» терміном «Рутенія» /77/. З політичних причин і з наміром приписати собі спадщину Русі, російські історики перекладають й інтерпретують слово «Русь» терміном «Росія» і тим створюють їм корисну плутанину.

У дійсності термини Русь і Росія відносяться до двох зовсім різних держав, двох зовсім різних історичних реальностей і епох та двох окремих народів. Русь постала й існувала до XIV ст. на території теперішньої України, вона була європейською державою і належить до історії українського народу. Московія-Росія виникла в XIV ст. і розвинулася в XV і XVI ст. на території теперішньої Росії, вона формувалася під час понад 240-літньої залежності цієї території від монголо-татарської держави, від якої вона звільнилася щойно в 1480 р. Монголо-татари мали великий вплив на утворення

---

72 / MGH SS t. 3, p. 133, t. 6, p. 207.

73 / Ibid., t. 6, p. 347, 368.

74 / R. Schmid, *Die Gesetze der Angelsachsen*, Leipzig, 1858, S. 516.

75 / MGH SS t. 20, p. 259; Otto Bischof von Freisingen, *Chronik oder die Geschichte der zwei Staaten*, Berlin, 1960, S. 536.

76 / *Documenta Pontificum Romanorum Historiam Ukrainae Illustrantia*, vol. 1, Romae, 1953, p. 5.

77 / Elie Borschak, *La Légende historique de l'Ukraine*, Istorija Rusov, Paris, 1949.

в Росії специфічного політичного, соціального і адміністративного устрою та на політичне думання.

Але вернімся до держави, що її розбудували князі Русі-України. Русь розпочала свою експансію за Олега, підбиваючи сусідні слов'янські і неслов'янські племена. Цю політику провадили зокрема Ігор, Святослав, Володимир Великий /980-1015/ і Ярослав Мудрий /1019-1054/.

Створена і розбудована київськими князями держава не могла бути і не була однонаціональною і одноцілою /централізованою/ державою. Це була імперія, що складалася з Русі /метрополії/ і її посіlostей /колоній/. Цей погляд не є новий, його поділяють численні українські історики. Свого часу навіть Карл Маркс писав про «бистрий ріст імперії Рюриковичів» /78/.

Деякі російські історики також шукають подібного пояснення співвідношень на просторі цієї величезної держави-імперії. І так В. Т. Пашуто стверджує, що, властиво, «феодальна Русь» /в розумінні цілої імперії/ була «конфедерацією окремих земель — полян, сіверян, кривичів й інших, які були під владою місцевої знаті». /79/. Тут треба додати, що тоді коли племінні поняття і назви «поляни» і «деревляни» зникли в роках 944-990, а на їх місце прийшла назва народу — русини, русичі, то поняття і назва племен на території теперішньої Білорусі і теперішньої Росії затрималися до XII ст. Наприклад, кривичі /Білорусь/ згадуються в літописі ще у 1127 році, а в'ятичі /Росія/ — у 1197 р. /80/.

Цю «конфедерацію окремих земель» В. Т. Пашуто називає, як і інші російські історики, «Древнерусским государством», що рівнозначне з «древнеросійською державою» /правда, в українській мові вживають термін «древнеруська держава»/. Він каже, що основою цієї держави була Руська земля. А «Древнерусское государство» «розпоряджало обширною багатомовною сферою /зоною/, тримаючи... у різного рода васальній залежності території понад двадцяти народів»

/78/ Karl Marx, Secret Diplomatic History of the Eighteenth Century, London, 1899, p. 76.

/79/ В. Т. Пашуто, Черты политического строя Древней Руси, збірник «Древнерусское государство и его международное значение», Москва, 1965, стор. 15.

/80/ ПСРЛ, I, 297, 413.

/81/. Із розвитком феодалізму і «Руська земля і Древнерусское государство постепенно втратили єдність». На думку В. Т. Пашуто, перша тріщина появилася 1026 року, а в 1034-1054 і 1097 роках «княжий домен» був поділений на три частини. Він був зібраний знову при Володимирі Мономахові /1113-1125/ /82/ і опісля прийшло «роздріблення».

Залежність різних територій імперії від Русі була дійсно різною. Різними були також соціально-економічні умовини й інтереси окремих земель, які часто були віддалені одна від одної на тисячі кілометрів на просторі понад 1 мільйон км кв. та які були заселені різним населенням. Уже в 970 році Святослав, зани пішов в останній похід на Балкани, поділив владу між своїми синами: Ярополка посадив у Києві, Олега — у деревлянській землі, а Володимира — у Новгороді /83/. У 988 році Володимир Великий зробив це саме. Кожний з синів отримав своє князівство /84/, яких тоді вже було один десяток.

Північні землі /посілости/, зокрема Новгород, постійно намагалися усамостійнитися, незалежно від того, який князь там був. Син Володимира, Ярослав, не хотів навіть платити данини Києвові /тобто своїм батькові/. Територія на схід від Новгорода, тобто сьгоднішні центральні землі Росії /з Москвою/, були ще мало заселені. Населення цієї території було в більшості не слов'янське, а угро-фінське.

На північній території імперії, тобто на території теперішньої Росії, існувало в час хрещення Києва лише Новгородське князівство, яке було в більшій чи меншій мірі залежне від Києва. На цій території існували такі міста: Новгород, Псков, Ладога, Ізборськ, Білоозеро і Ростов. Жадної Росії там ще не було. Міста, які стали пізніше осередком створення Московської держави і Росії були засновані пізніше: Суздаль у 1024 році /85/, Владимир над Клязьмою в 1108 р. і вперше згаданий в літописі в 1116 р. /86/, Москва у 1147 р. /87/.

/81 / Там же, стор. 73-74.

/82 / Там же, стор. 74.

/83 / Там же, стор. 39.

/84 / Там же, стор. 121.

/85 / Там же, стор. 147; II, стор. 172.

/86 / Українська Радянська Енциклопедія, Київ, 1960, т. 2, стор. 511; ПСРЛ, II, 283.

/87 / Там же, стор. 339.

Київська імперія досягла свого апогею за Ярослава Мудрого /1019-1054/. Він поводився як імператор і після його смерті у Софіївському соборі був зроблений святочний напис про смерть «царя нашого» (царями називали візантійських імператорів і тому Константинопіль називали Царгородом) /88/. Як його батько — Володимир, Ярослав мусів рахуватися з постійним тяжінням окремих посілостей імперії до відокремлення. Тому він поділив імперію поміж своїми синами, маючи надію, що єдність княжого роду допоможе втримати єдність імперії.

«Отже, можна вважати, каже слушно І. М. Шекера, що Київська Русь була поділена власне між трьома синами Ярослава, що дуже нагадує поділ імперії Карла Великого за Верденською угодою 843 р. між його онуками Лотарем, Людвигом Німецьким та Карлом Лисим» /89/. Коротке панування Володимира Мономаха /1113-1125/, який поширив свою владу на велику частину імперії /але не на всю імперію/, не припинило природнього процесу визрівання майбутніх самостійних держав.

Київська імперія розпалася на окремі самостійні держави /князівства/ в роках 1132-1135. Очевидно, Київське князівство продовжувало існувати, але воно почало втрачати всяке значення, зокрема після інвазії суздальського князя Юрія Довгорукого. Як і інші князівства на півночі, Ростово-Суздальське князівство (в російській історіографії — Владимиро-Суздальське князівство також відокремилася у 1132-1135 роках і стало самостійним. У 1169 році військо суздальського князя Юрія Довгорукого, зложене з ростовців, владимирців і суздальців, пішло походом на Київське князівство. Ростово-суздальці зайняли 8 березня Київ і жахливо його розгромили, знищили. Вони грабили церкви і населення два дні, забрали все багатство, ікони, дзвони, запалили місто і церкви, забрали жінок у полон, відриваючи їх від дітей /90/. Центр Русі перейшов до Галицької землі, точніше до Галицько-Волинського князівства. Його князя Романа /1198-1205/ літопис називає під 1201 роком «самодержцем усієї Русі» /91/. Після наїзду татар на Київ у 1240 році Київське князівство зовсім занепало.

/88 / Б. А. Рыбаков, Первые века русской истории, Москва, 1964, стор. 83.

/89 / І. М. Шекера, поп. цит., стор. 143.

/90 / ПСРЛ, II, 545.

/91 / Там же, стор. 715.

Галицько-Волинське князівство існувало до 1349-1352 рр.

Отже, у 1132-1135 роках Ростово-Суздальське князівство стало самостійним. На території цієї незалежної держави постало в 1147 році, тобто 159 років по хрещенні Києва, місто Москва, довкола якого створилося удільне /васальне/ Московське князівство. Під кінець XIII ст. /тобто близько три століття після хрещення Києва/ Московське князівство стало самостійним, але ця самостійність творилася у час тісної залежності цієї території від монголо-татар. В роках 1300-1303 Московське князівство почало експансію, підбиваючи поступово всі сусідні князівства Півночі. Таким був початок Росії /термін «Росія» появився під кінець XV ст./. Також російські історики стверджують, що «ноліскою великоросійської /тобто російської/ народності була Ростово-Суздальська область, на ґрунті якої пізніше виросла Російська держава /Московська Русь/» /92/.

ПОШИРЕННЯ ХРИСТІЯНСТВА В КИЇВСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

Звідки були священники й ієрархи, що їх Володимир запросив до Києва і до інших міст? Над цим питанням триває дискусія. Одні автори, за традицією, започаткованою літописом Нестора, твердять, що їх дала Візантія. Інші доводять, що перше духовенство і ієрархія прибули не з Візантії, а з Болгарії, з Охриди, де існував незалежний патріярхат і де говорили слов'янською мовою, зрозумілою в Київській державі /93/.

Існує теж гіпотеза про римо-католицьке походження християнства Київської держави. Правда, за Володимира помітне зближення між Римом і Києвом. Після здобуття Херсонесу, посольство папи Івана XV вручило Володимирові реліквії папи Климентія /94/. Посли цього ж папи приїхали знову до Володимира у 991 р. «з любов'ю і честю» /95/. Тоді Константи-

---

/92 / Вопросы формирования русской народности и нации, Москва, 1958, стор. 176.

/93 / Н. Полонська-Василенко, Історія..., поп. цит., стор. 116-117.

/94 / М. Чубатий, Історія Української Церкви, Вінніпег, 1946, стор. 39; ПСРЛ, I, стор. 116.

/95 / ПСРЛ, IX, стор. 64.

нопольський патріарх вимагав у листах до Володимира і митрополита Михайла, щоб припинили зв'язки з Римом /96/. Проте Володимир продовжував ці зв'язки, уважаючи, що визнання його авторитету папою і підтримка Риму мали важливе міжнародне значення. У році 992 або 993 Володимир вислав до папи своє посольство, яке повернулося 994 р. /97/. У 1000 р. до Києва знову прибули послы папи Сильвестра II, разом з послами королів чеського і угорського. У 1001 р. Володимир вислав нове посольство до Риму /98/.

Помимо тих зв'язків, Київ залишився при східньому християнстві візантійського обряду. Можливо Рим утримував тісні зв'язки з Києвом тому, що хотів створити на Сході союз християнських держав і намагався приєднати «до польсько-чесько-угорської коаліції Київську Русь — найсильнішу державу Східньої Європи і одну з наймогутніших держав тогочасного світу» /99/.

Літопис дає дуже мало матеріалу, який говорив би про початкову структуру Церкви в Русі-Україні. Лаврентіївський і Іпатіївський літописи подають, що 1037 року Ярослав установив митрополію в Києві. Вони згадують під роком 1039 митрополита Теотемпта. У 1051 році князь Ярослав, зібравши єпископів, «поставив» митрополитом «русина» Іларіона /100/. Ніконовський літопис згадує про трьох митрополитів, яких призначив царгородський патріарх: Михайла /988-922/, Леонтія /922/, Івана 1008 /101/. Були це греки, за винятком Івана, який був мабуть болгариним. Цей же літопис згадує під 1039 роком митрополита Теотемпта. У 1051 році на доручення Ярослава, руські єпископи поставили «русина Іларіона митрополитом» /102/.

Призначення і вибір митрополита Іларіона показує, що Ярослав хотів поширити права Київської митрополії і звільнити її з-під опіки Константинопільського патріарха.

Охрестивши Київ і бізькі міста та села, а потім західні

/96/ В. Н. Татищев, поп. цит., стор. 64.

/97/ ПСРЛ, I, стор. 65.

/98/ Там же, стор. 68.

/99/ І. М. Шенера, Київська Русь XI ст. у міжнародних відносинах, Київ, 1967, стор. 60.

/100/ ПСРЛ, I, стор. 151, 153, 155; II, стор. 139, 141, 143.

/101/ Там же, т. IX, стор. 57, 64, 69, 80.

/102/ Там же, стор. 80, 81, 83.

землі теперішньої України, Володимир післав єпископів і священників з військом хрестити Новгородську і Суздальську землі.

У Йоакимському літописі є опис насильного навернення на християнську віру Новгороду у 991 році. Мешканці Новгороду, включно з знаттю і вельможами, підняли повстання проти київського війська і знищили церкву, яка там вже була. Тисяцький Путята мусів поборювати повстання зброєю, а воєвода Добриня казав підпалити будинки. Люди кинулися гасити свої дома і так закінчилося повстання. В літописі записано, що новгородці ще дово пам'ятали цю подію і вживали приповідку: «Путята хрестив мечем, а Добриня — вогнем» /103/. Повстання в Новгороді було звернене не лише проти нової релігії, але і проти влади Києва в обороні окремішності і незалежності Новгороду /104/.

За Володимира християнство поширилося лише на всій території теперішньої України, тобто на Русі і її західніх посіlostях. У північних посіlostях імперії християнство ширилося тоді лише здовж водного шляху з Києва до Новгороду. Це підкреслюють також російські історики. Вони кажуть, що спротив християнству був «особливо сильним на північно-східні землях, де побіч слов'янського населення жили угро-фінські народи» /105/.

Перші єпископи Ростова, центру території, заселеної в більшості угро-фінським населенням, мусіли втікати. Ростовці повстали і проти третього єпископа Леонтія /друга половина XI ст./ і вбили його. Щойно четвертому ростовському єпископові вдалося, з допомогою війська, усунути язичників і спалити ідоли. У цей час було збудоване місто Суздаль, на південний схід від Ростова. У 1024 році у Суздальській землі вибухло велике повстання проти християнства і влади Києва. Використовуючи голод, що був повстав у наслідок посухи, волхви /жреці старої віри/ підняли повстання населення, яке повбивало представників влади, бояр, тамошню знать. Ярослав ходив походом на Суздальщину і здавив повстання /106/.

/103/ С. М. Соловьев, История России, т. 1, стор. 186,187.

/104/ Церковь в истории России, Москва, 1967, стор. 44.

/105/ Там же, стор. 57.

/106/ ПСРЛ, I, стор. 147-148; II, стор. 135; Церковь..., поп. цит., стор. 45.

В Ростовській землі труднощі продовжувалися, населення відмовлялося прийняти християнство. Мешканці Мурома не впустили до себе князя Гліба, який прийняв християнство. В Ростовській землі вибухло нове повстання в 1071 р. /107/.

Історики, в тому й російські стверджують, що на північно-східній території імперії /тобто в теперішній Росії/ «християнство почало проникати щойно починаючи від другої половини XI ст.,... тому говорити про християнство в Суздальській землі на початку XI ст. ледве чи правомірно» /108/. На цій території і над Волгою християнство почало ширитися, властиво, «лише в XI-XII ст., разом з появою тут князівських дружин, руйнуванням старих соціальних відносин і виникненням нових» /109/. «Лише в XII столітті почалося навернення до християнства /слов'янського/ племені в'ятичів, жителів Вологодської землі, в XIII — чудь заволзької і корінного населення Олонецького краю, в XIV — зирян /Пермська земля/» і т. д. /110/.

РОЗПАД КИЇВСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Прийняття християнства в Київській державі мало великий вплив на її дальший розвиток. Київ зміцнив свої зв'язки з Візантією і з Болгарією. Із тих країн ширилися впливи в галузі архітектури, мистецтва, освіти. У 996 році закінчено будувати Десятинну церкву. За Ярослава Мудрого побудовано в Києві Софіївський собор /1037/ з відомими фресками і мозаїками, нові храми, палати, укріплення. При Софіївському соборі були засновані школа і бібліотека. Київ став найгарнішим і найбагатшим містом на Сході Європи. Бременський єпископ Адам назвав Київ прикрасою Сходу і суперником Константинополя. Тімар Мерзебурзький писав, що в Києві було в цей час 400 церков /включаючи, мабуть, і малі кап-

---

/107 / Церковь ..., пол. цит., стор. 45.

/108 / И. Я. Фроялов, Волхвы и народные волнения в Суздальской земле 1024 г., збірник «Духовная культура славянских народов», Ленінград, 1983, стор. 33.

/109 / П. В. Голубоцький, Православ'я Хрещення Русі — правда і вигадки, Київ, 1981, стор. 63; І. М. Шекера, Київська Русь XI ст. ..., пол. цит., стор. 127.

/110 / «Людина і світ», Київ, ч. 4, 1985, стор. 31.

лиці/, вісім ярмарків та багато народу. Уважають, що тодішній Київ мав від 50.000 до 100.000 мешканців /111/.

Київ нав'язав також тісні зв'язки з іншими державами Європи. Помимо того, що християнська Церква розкололася в 1054 році на дві окремі Церкви — Східню /православну/ і Римську /католицьку/ — зв'язки Києва з католицькими країнами не переривалися, про що свідчать постійні шлюби членів княжого роду з членами королівських і княжих родів католицьких держав Європи /від XI до XIII ст. із 73 шлюбів з чужинцями, тільки 13 були з православним двором Візантії, а 60 — з католицькими князями, княжнами і королями /112/.

Хоч вже за Ярослава Мудрого київська Церква виявила прагнення бути незалежною, до тої незалежності не дійшло, мабуть з уваги на канонічний бік справи. Київська митрополія залишилася підпорядкованою Константинопольському патріярхові. Патріярх призначав митрополита, обраного грецькими єпископами. Митрополити, отже, були майже всі греки. Щойно в 1147 році на опорожнілій катедрі київських митрополитів знову був русин Клим Смолятич /113/. Вибрано його на пропозицію князя Із'яслава, без попередньої згоди Константинопольського патріярха. Але нового митрополита не хотіли визнати в Новгороді, Смоленську, Суздалі, Пскові і Полоцьку /114/.

Київська імперія, як бачили ми вище, розпалася в роках 1132-1135 тому, що вона складалася з різних, підбитих Києвом територій, які не могли творити і не творили ні політичної, ні етнічної, ні соціальної єдності. Помимо цього російські історики випрацювали окрему історичну концепцію з метою пов'язати безпосередньо Росію і російський народ з Руссю, з Київською імперією.

Уживаючи для окреслення Київської імперії термін «древная Русь», вони твердять, що тоді існувала на цілій терито-

---

/111/ Київ, Історія міст і сіл УРСР, Київ, 1968, стор. 28-31; Н. Ф. Ютляр, С. В. Кульчицький, Київ, поп. цит., стор. 30; Н. Полонська-Василенко, Історія..., поп. цит., стор. 121.

/112/ Н. Полонська-Василенко, Історія України, поп. цит., стор. 238; Історичні підвалини, поп. цит., стор. 31.

/113/ Н. Полонська-Василенко, Історичні підвалини..., поп. цит., стор. 26.

/114/ Церковь..., поп. цит., стор. 59.

рії держави /в Русі і її посілостях/ »древнерусская народность«. Ця »древнерусская народность« — це »предок трьох східнослов'янських національностей — російської, української і білоруської« /115/. Цю тезу розпрацювали зокрема від 1947 року В. В. Мавродін, А. Н. Насонов, Б. А. Рибанов, В. І. Довженко, П. Н. Третьяков. Очевидно, назв »Древня Русь« і »древнеруська народність« в IX-XIII не було, їх вигадали російські історики у XIX і XX ст. Тому російський історик П. Н. Третьяков пише:

»Термін »древнеруська народність«, як також назва Древня Русь чи Древнеруська держава є »книжними«, уведеними в обіг істориками« /116/.

Український історик М. Ю. Браичевський вважає, що поширена в советській науці концепція розпаду »єдиної давньоруської народності« на три народи — український, російський, білоруський — є »невірною«, бо в ній причини і наслідок помішані місцями /117/. Тобто утворення цих трьох народів сталося в наслідок різного етнічного складу імперії вже в час існування племен, які перейшли процес консолідації »навколо трьох епіцентрів — південного, північно-східного та північно-західного« /118/. Очевидно, М. Ю. Браичевський не вживає терміну »імперія«, а лише »Стародавня Русь« або »Київська Русь«.

Значить, існування удільних князівств в імперії, розпад імперії на окремі князівства і процеси, що відбувалися в XII-XIII ст. мали як соціальне так і етнічне коріння. Іншими словами, ці тенденції »мали не чисто політичний, а значною мірою й етнічний, національний характер« /119/.

Різні історичні факти вказують, що »руський«, тобто український народ сформувався практично уже в XI і на початку XII ст. /120/. Сформувався він на території Київської, Переяславської, Чернігівської, Галицько-Волинської землі та на

/115 / П. Н. Третьяков, У истоков..., пол. цит., стор. 3. Треба додати, що більшість російських істориків досоветського періоду та російські закордонні історики, утотожуючи терміни »Русь« і »Росія«, говорять про існування лише російського народу і не визнають права українцям і білорусинам на існування.

/116 / П. Н. Третьяков, пол. цит., стор. 5.

/117 / М. Ю. Браичевський, Походження..., пол. цит., стор. 190.

/118 / Там же, стор. 189.

/119 / Там же, стор. 192.

/120 / М. Чубатий, Княжа Русь-Україна..., пол. цит., стор. 63-64.

Північній Буковині і Закарпатті. Помимо того, що територія цього народу належала до різних держав, була перетята кордонами впродовж століть, зокрема від XIV ст., він зумів затримати свою етнічну окремішність та свідомість приналежності до окремої етнічної групи.

Відосередні тенденції Полоцька і близьких районів, що проявлялися ще за Київської імперії, вже були ознакою початку творення окремого народу — білоруського, який перейшов процес етнічного усвідомлення у XIV ст в межах Литовського князівства (121).

Дальше на північ відбувалося формування новгородського народу, а на північному сході йшов повільний процес творення іншого етнічного масиву на субстраті, в якому переважав угро-фінський елемент. Дехто вважає, що там творився суздальсько-володимирський нарід /122/. У дійсності, процес етнічного формування на цій території ще не був закінчений. Його затримала і унапрямила від XIV ст. експансія Московського князівства. Ця експансія започаткувала процес формування московського народу, як першого етапу формування російського народу. Формування московського народу увійшло в нову стадію, зокрема після ліквідації в 1478 році незалежності Новгородської Республіки.

Отже центром формування російського народу, як це визначають теж російські історики, було Ростово-Владимиро-Суздальська земля /123/ і цей процес поширився на Новгородсько-Псковську землю. Почався він в XIV ст. і закінчився в XVII ст.

/121/ Там же, стор. 88-92.

/122/ Там же, стор. 98, 139.

/123/ Вопросы формирования..., поп. цит., стор. 79.

ЦЕРКВА ПІСЛЯ РОЗПАДУ ІМПЕРІЇ

Все таки приходиться ствердити, що після упадку Київської імперії, на її обширній території створилася заплутана ситуація. З політичного боку, на ній існували різні самостійні держави-князівства і одночасно відбувався етнічний процес утвердження або творення народів.

Але XIII-XV ст. — це також епоха, коли для окреслення Ростово-Суздальського, а потім Московського князівства почали вводити термін «Руська земля».

Причину до цього дала Церква. Справа в тому, що структура Київської Церкви сформувалася в час, коли існувала Київська імперія, що складалася з Русі і «руських земель», тобто руських посіlostей, які Руссю не були. Очевидно, панування Києва над іншими країнами дало можливість Церкві Києва поширити свою діяльність на всі посіlostі Русі. Також і після упадку Київської імперії ця Церква продовжувала діяти на всіх територіях, не зважаючи на політичні кордони держав-князівств. Церкву цікавили не кордони держав, а єдність Церкви і єпархій. Її цікавило навіть поширення православної релігії поза межі упавшої Київської імперії.

Створена за Ярослава Мудрого митрополія у літописах називається або Руська митрополія або Київська митрополія. Важливим є те, що голова Церкви — митрополит — носив титул «митрополит Київський і всея Русі». Але від якого часу? Найстарші літописи — Лаврентіївський /переписаний 1377 року, доведений до 1116 р./ і Іпатіївський /переписаний біля 1292 р., доведений до 1292 р./ — цього титулу митрополитам не дають. Він є однак в Суздальському літописі Лаврентіївського списку з 1377 року, в якому під 1230 р. написано: «митрополит всея Русі Кирило» /124/. Зате в Патріяршому або Ніконовському літописі з половини XVI ст. цей титул дається усім митрополитам, починаючи від 988 року, коли є згадка про «першого митрополита» Михайла /125/.

Питання відколи Київські митрополити почали носити титул «Київський і всеї Русі» ще достатньо не досліджене.

/124/ ПСРЛ, I, стор. 455.

/125/ Там же, IX, стор. 57.

Можливо цей титул зачали вживати щойно після розпаду Київської імперії (мабуть біля 1230 р./, щоб підкреслити єдність митрополії, не зважаючи на те, що територія, яка підлягала її юрисдикції, належала до кількох самостійних держав.

Та як би воно не було, вже митрополит «Київський і всея Русі» Кирило /1224-1233/ не сидів постійно в Києві. Він їздив за кордон, наприклад, до Владимира над Клязьмою /126/. Один з його наступників, теж Кирило /1250-1281/ ще більше їздив на північ: він бував у Суздалі і Новгороді, жив там майже весь час і помер у Суздальській землі /127/. Митрополит Максим /1285-1305/ їздив до Пскова, а у 1299 році остаточно покинув Київ «з усім своїм крилосом і всім життям» і засів у Владимирі, Суздалі і Новгороді /128/. Літопис подає як причину переїзду митрополита те, що він не хотів терпіти «насилля» татар у Києві. Але справжня причина була інша.

У Києві, властиво, його Церква не мала жадних проблем. Але їх було багато на північному сході і на півночі. Ці проблеми вимагали постійної присутності митрополита.

У Владимиро-Суздальським князівстві, де дуже скоро міцніла княжа влада, проявилася тенденція до створення «власної» Церкви вже в другій половині XII ст., коли Андрій Боголюбський був добився призначення єпископом свого чоловіка, монаха Федора, і коли він домагався, щоб патріярх призначив його митрополитом /129/. Очевидно, митрополит Києва не думав погодитися з цим і жорстко покарав єп. Федора за його згоду бути призначеним на митрополита. Наступні митрополити не бажали, щоб щось подібного сталося знову. Крім цього, православна віра була zagrożена на Прибалтиці. Починаючи від 1224 року посилювався значно натиск німців у напрямі Пскова і Новгороду і цей натиск тривав десятки років.

Наступник митрополита Максима Петро /1308-1326/ тільки переїхав через Київ і подався до Владимира. За нього до голосу вже прийшло Московське князівство, міцнішала

/126/ Там же, X, стор. 93.

/127/ Там же, стор. 158.

/128/ Там же, стор. 172.

/129/ Церковь..., поп. цит., стор. 59; ПСРЛ, II, 355-356.

влада московського князя. У 1325 році Петро переніс осідок митрополії з Владимира до Москви. Москва стала центром Руської митрополії.

Перенесення митрополичного престолу до Москви мало величезне значення для розвитку Московського князівства. Відтепер нитки церковного життя митрополії, якої юрисдикція простяглася поза Московську державу, збігалися в Москві. Москва почала бути пов'язана з усіма країнами, що колись належали до Київської імперії /тобто були посілостями Русі/ і це полегшувало ту політику, яку російські історики називають «об'єднуючою діяльністю московських князів». Церква, яка диспонувала величезними багатствами, причинилася до економічного зміцнення Москви. Православна Церква допомогла московським князям «збирати руські землі» /130/.

Тут постає питання: чи ця Церква — це була давня Руська, тобто Київська Церква? Численні факти і діяльність тої Церкви вказують, що нею вона вже не була, її інтереси вже були інші, вони були пов'язані не з Києвом, а з Москвою. Але митрополит завжди ще носив титул «митрополит Київський і всея Русі», хоча він жив у Москві, де був осідок його митрополії. Тому в Києві і на землях України постало вже в XIV ст. питання мати свого власного митрополита, про що буде мова далі.

Від часу, коли перенесено митрополію до Москви, події пішли нестримно у специфічному напрямі. У 1448 році вибрано митрополитом Йону без згоди Константинопольського патріарха і цю дату вважають початком автокефалії «Руської Православної Церкви» /131/. У 1453 році турки зайняли Константинопіль і Москва зачала уважати себе єдиним центром християнства. Митрополити в Москві завжди ще носили титул «митрополит Київський і всея Русі». Для московських князів спокуса була надто велика і вже десь від 1336 року деякі московські князі починають вживати термін «всея Русі» /132/. У 1461 році помер Йона, останній митрополит з титулом «Київський і всея Русі». Його наступник Теодосій вже отримав титул «митрополит Московський і всея Русі» /133/.

/130/ В. Е. Титов, Православие, поп. цит., стор. 74.

/131/ Архиепископ Макарий, Православ'я..., поп. цит., стр. 12.

/132/ С. М. Соловьев, История России с древнейших времен, Москва, 1960, стор. 487.

/133/ Український Історичний Журнал, Ч. 10/1982, Київ, стор. 125.

У 1463 році Московське князівство поглотило Ярославське князівство, в 1474 — Ростовське, в 1478 — Новгородську Республіку. Від тоді літопис називає московського князя Івана III «великим князем всея Русі» /134/, а в іншому документі він названий «царем всея Русі» /135/.

У 1492 році митрополит Зосима називає Івана III «новим царем Константином», а Москву — «новим Константинополем». Псковський монах Филофей писав на початку XVI ст. князеві Василеві III, що два християнські центри — Рим і Візантія — впали, третій центр — це Москва, а «четвертому не бувати». Москва «вибрана Богом» бути світовим центром правдивого християнства /136/. Врешті у 1589 році Москва остаточно усамостійнила свою Церкву, створивши патріархат. У 1721 році Петро I зліквідував патріархат і створив на його місце Синод. У 1918 році відновлено патріархат. Від 1945 року т. зв. Руську (тобто Російську) Православну Церкву знову очолює «патріарх московський і всея Русі».

ЗВІЛЬНЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ З-ПІД ЮРИСДИКЦІЇ МОСКВИ

Перенесення митрополії з Києва до Владимира, а потім до Москви поставило питання про керівництво Церквою в Києві і на землях України та про звільнення цієї Церкви з-під юрисдикції митрополита, що сидів у Москві.

У цьому напрямі поробили заходи князі Галицько-Волинської держави. На початку XIV ст. Галичина дістала власну митрополію /1303 р./, але Москва і митрополит добилися скасування цієї митрополії /137/.

Після того, як Галичину зайняла Польща /1349-1366/, польський король Казимир звернувся до Царгородського патріарха з проханням відновити Галицьку митрополію. Патріарх висвятив у 1371 році Антонія на Галицького митрополита. Галицька митрополія існувала до 1404 року. Інші

/134 / ПСРЛ, XVII? стор. 135.

/135 / Вопросы формирования..., пол. цит., стор. 103.

/136 / В. Е. Титов, пол. цит., стор. 81; Церковь..., пол. цит., стор. 86.

/137 / Н. Полонська-Василенко, Історичні підвалини..., пол. цит., стор.

землі України були включені до Литовської держави. Мабуть у 1317 році було створено Литовську митрополію. Хоч митрополит, що сидів у Москві, добився її ліквідації, Константинопольський патріарх висвятив у 1354 році двох митрополитів: Олексія для Москви /з титулом «Київський і всея Русі»/, а Романа — на митрополита Литовського, юрисдикція якого охоплювала землі Білорусі і України /138/.

У 1458 році, коли митрополит у Москві почав носити титул «митрополит Московський і всея Русі», стався фактично розподіл митрополії на дві митрополії: Київську /і Литовську/ та Московську. До Київської митрополії належали землі з українським і білоруським населенням. Цей поділ цього ж року остаточно завершено тим, що константинопольський патріарх висвятив на митрополита київського Григорія Болгарина /139/.

Від початку XIV ст. впливи царгородських /константинопольських/ патріархів постійно меншали. Всвята митрополитів перетворилася на «благословення» їх патріархами.

Берестейські собори, що відбулися в жовтні 1596 року, поділили Українську Церкву на дві частини. Майже всі єпископи, за винятком двох /Львівського і Перемиського /, висловилися за з'єднанням (унією) з Римом. Противники Унії доклали старань, щоб зберегти православ'я. Тому, що більшість ієрархії і навіть священників перейшла на Унію з Римом, Українська Православна Церква мусіла відновити свою ієрархію висвяченням нових єпископів. Це сталося 1620 року. Митрополитом було обрано Йова Борецького.

Але у 1589 році в Москві був створений патріархат. Для Української Церкви виникла тоді нова небезпека. Щоб забезпечити її незалежність, виникла ідея створення українського патріархату. Проект Київського патріархату був виготовлений 1624 року і його підтримав також митрополит Петро Могила. Однак ця ідея не була зреалізована. У 1686 році Українська Православна Церква була підпорядкована Московському патріархові /140/ і Москва почала поволі обмежувати права Київської митрополії.

Після революції в Росії і проголошення незалежності України /22 січня 1918 р./, український уряд оголосив

/138 / Там же, стор. 40, 43-44.

/139 / Там же, стор. 48.

/140/ Там же, стор. 60, 61.

1 січня 1919 року декрет про автокефалію Української Церкви. Українська Автокефальна Православна Церква, зміцнена висвяченням нових єпископів і обранням митрополита в особі о. Василя Липківського на церковному Соборі в жовтні 1921 року, існувала і діяла в Україні під советською владою до кінця 20-тих років. У 1930 році УАПЦ офіційно зліквідовано /141/, її 33 єпископи, в тому митрополит В. Липківський, та 1215 священників були заарештовані і в більшості знищені в роках 1928-1938. Після відступу советської влади з території України в наслідок німецько-советської війни, який вможливив спонтанне відродження релігії, відродилася теж і УАПЦ. Митрополит Діонізій, що перебував у Варшаві, рішив, на підставі прохання Православних Церковних Рад України, поширити юрисдикцію цієї Церкви на територію Київської митрополії. Архієпископ луцький Полікарп був іменований у грудні 1941 року тимчасовим адміністратором УАПЦ на території Центральної і Східньої України, а в першій половині 1942 року УАПЦ на цих територіях була структурально відновлена і архієп. Полікарп став митрополитом. У цей час були рукоположені нові єпископи і висвячені нові священники. Починаючи від другої половини 1943 року, у наслідок повороту російсько-советської влади, ієрархія УАПЦ і частина автокефального духовенства виїхали на еміграцію. В зайнятій советською владою Україні, УАПЦ перестала існувати. Від тоді зона продовжує існувати лише на еміграції, в країнах Європи, Північної і Південної Америки та Австралії, де поселені українці.

Подібною стала доля Української Католицької Церкви. Крім тих єпископів Української Церкви XVI ст., які підписали Унію в Бересті, до Унії приступили потім єпархії перемиська /1692/, львівська /1700/ і луцька /1702/. Синод у Замості зреформував Уніятську Церкву в лоні католицької Церкви; вона стає Греко-Католицькою Церквою. Після розборів Польщі /1772-1795/ Київщина, Поділля і Волинь відійшли під владу Росії. За Катерини II російський уряд повів політику насильного навернення українців-католиків /уніятів/ на православ'я, а в роках 1839 і 1875 Унію на українській території в Російській імперії

/141/ Там же, стор. 106; Енциклопедія Українознавства, II, Мюнхен, 1949, стор. 617-618.

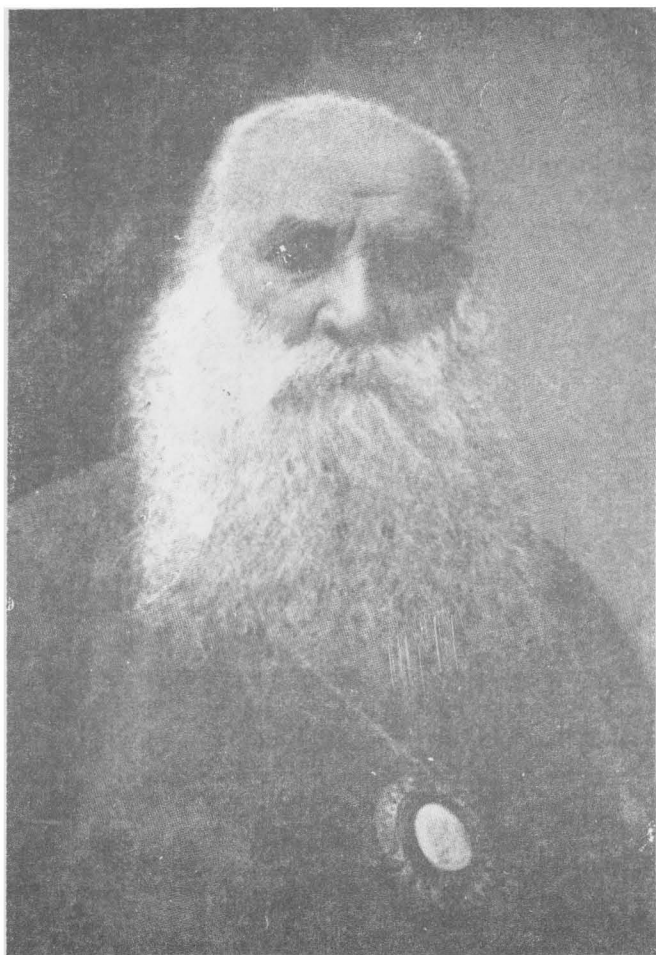
остаточно зліквідовано (*).

Греко-католицька Церква продовжувала існувати лише на українських землях під Австрією /1772-1918/, опісля під Польщею /1919-1939/ та на тих же землях під час другої світової війни /1939-1945/. У 1944 році вона мала біля 4,5 мільйонів вірних.

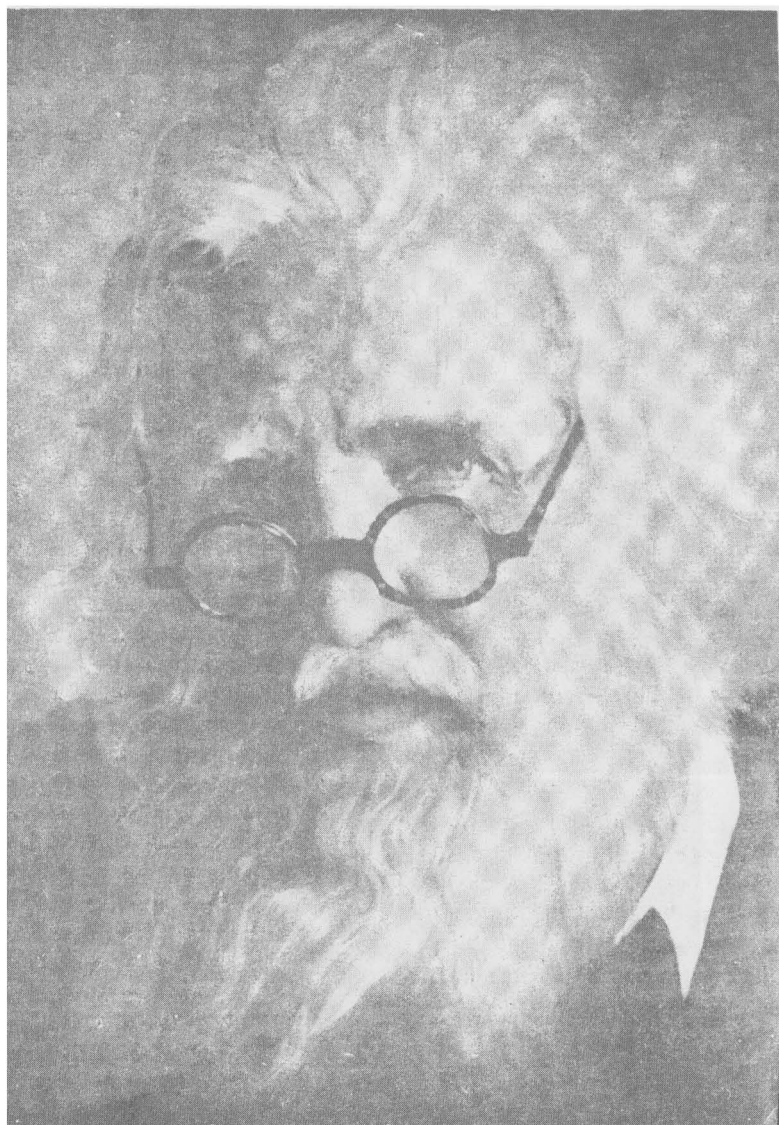
По Другій світовій війні советська влада рішила ліквідувати Українську Греко-Католицьку Церкву. У квітні 1945 року вона заарештувала її голову, митрополита Йосифа Сліпого і всю ієрархію /10 єпископів/. У березні 1946 року, під примусом советської влади та з допомогою Російської Православної Церкви скликано у Львові церковний «собор», який проголосив недійсною берестейську Унію. Українську Греко-Католицьку Церкву зліквідовано, біля 1000 священників, які відмовилися перейти на православ'є, заарештовано, всі церкви і вірних силою віддано під юрисдикцію Російської Православної Церкви. Але советській владі не вдалося знищити Українську Католицьку Церкву, вона пішла в катакомби й далі існує нелегально.

/* / Про відокремлення Київської митрополії від Московської, політику Москви на церковному полі і релігійні переслідування українців, гл. також Блаж. о. Мирослав Іван кардинал Любачівський, Чи справді було хрещення Росії 988 року? Рим-Мюнхен, 1986; His Beatitude Myroslav Ivan Cardinal Lubachivsky, Was ot really Russia that was christianised in 988? London-Rome, 1985.

Митрополит УАПЦ: Василь Липківський, загинув на каторзі в 1930-их рр.

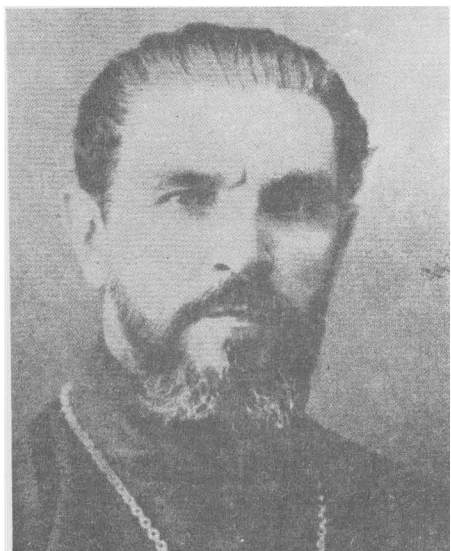
Митрополит УНЦ Андрій Шептицький, в'язень російських тюрем, помер 1.XI.1944 р. у Львові

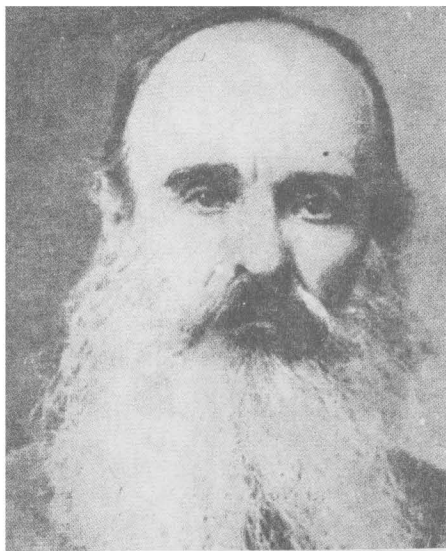

**Блаж. Патріярх Йосиф Сліпий, кардинал, відбув 18 років тюрем і ґулагів,
помер 7.9.1984 р. в Римі.**

ЖЕРТВИ ҐПУ – ВЛАДИКИ УАПЦ

**Микола Борецький /1879-1935 /
Митрополит Київський, загинув на
засланні**

**Нестор Шараївський /1865 – 1929 /
Архиєпископ Київський, загинув на
засланні.**

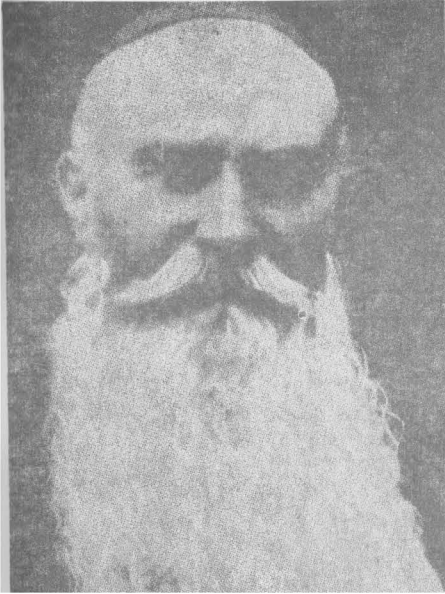

**Юрій Живченко Архиєпископ
Одеський /1928 – 1929 /**

**Олександр Яреченко Архиєпископ
Харківський /1923 – 1926/**

**ЖЕРТВИ НКВД – ВЛАДИКИ УКРАЇНСЬКОЇ
КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ**

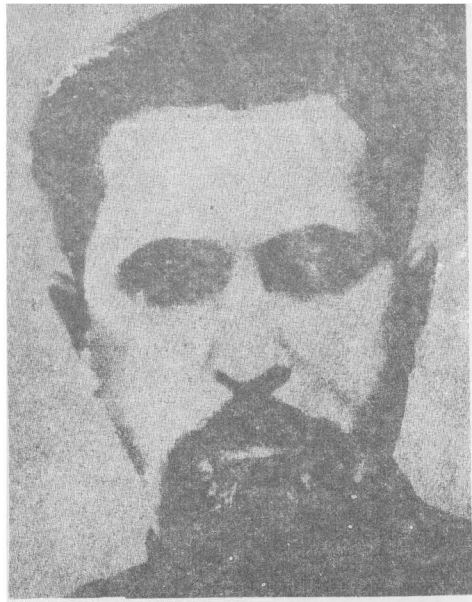
**Йосафат Коциловський, Єпископ
Перемишльський, загинув у тюрмі в
1947 році.**

**Григорій Хомишин – Єпископ Ста-
ниславівський, загинув у тюрмі в
1947 році.**

**Микола Чарнецький, Єпископ і ен-
зарх Волині, Підляшшя і Полісся,
загинув на засланні в 1956 (?)**

**Теодор Ромна, Єпископ Мукачів-
ський, загинув в 1947 р.**

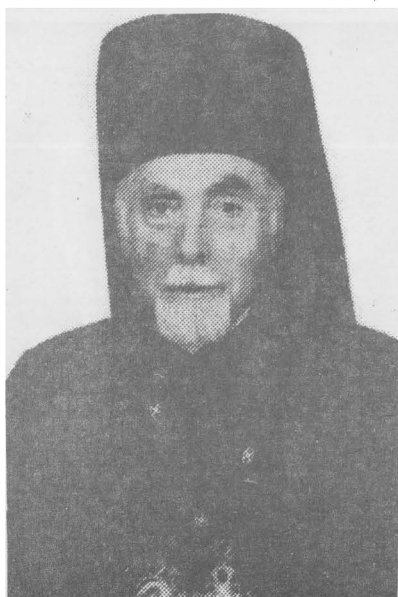
**ПРОВІДНІ ЄРАРХИ УКРАЇНСЬКОЇ АВТОКЕФАЛЬНОЇ
ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ**

**Блаж. Мстислав /Скрипник /
Митрополит УАПЦ і УПЦ у ЗСА,
нар. 1898 р.**

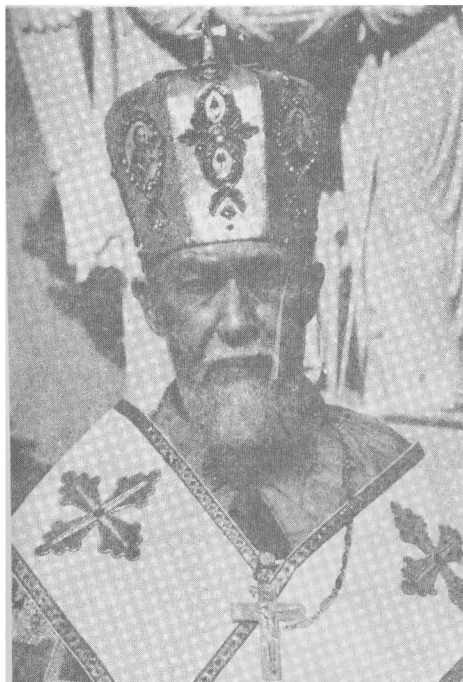

**Полікарп /Сінорський /, Митрополит
УАПЦ /1941-1953 /**

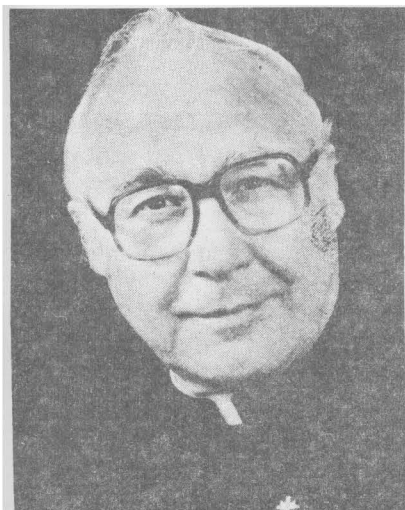

**Анатолій /Дублянський /, Архиєпископ
Парижу і Західньої Європи,
нар. 1912 р.**

ГЛАВА УКРАЇНСЬКОЇ КАТОЛИЦЬКОЇ ПОМІСНОЇ ЦЕРКВИ І ЄПИСКОПИ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ

**Блаж. Мирослав Іван, Кардинал
Любачівський, Верховний Архи-
єпископ від 1984 р.**

**Михаїл Гринчишин, Єпископ-ек-
зарх на Францію, Бенелюкс, Швай-
царію і Адміністратор на Велико-
Британію.**

**Платон Корнилян, Єпископ-екзарх
Українців Зах. Німеччини і Сканди-
навії.**

II КОРОТКИЙ ОГЛЯД ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

В історії України слід вирізнити такі періоди:

до IX ст. — доісторичні часи, які охоплюють трипільську культуру, періоди кимерійців, скитів, сарматів, аланів, роксоланів та інших племен, врешті — антів, предків русів-русинів;

IX-XIV ст. — Київська держава і її продовження — Галицько-Волинська держава; у цьому періоді Україна була більше як 500 років самостійною державою;

1349-1648 — Україна входила в склад спочатку Литви, потім Польщі;

1648-1659 — самостійна українська козацька держава;

1659-1764 — Польща і Московщина /Росія/ поділили між собою українську територію здовж Дніпра /1663-1667/; на території, що входила в склад Російської імперії існувала впродовж цього періоду українська автономна козацька держава /Гетьманщина/;

1764-1917 — Україна була звичайною провінцією Російської імперії; в рр. 1772-1795 Росія отримала українську територію на захід від Дніпра і Волинь; Галичину отримала Австрія;

1917-1920 — Україна була самостійною державою;

від 1920 року — Україна знаходиться під чужим пануванням; у цьому періоді українці два рази пробували здобути самостійність: 1939 р. в Карпатській Україні і 1941 р. на початку німецько-совєтської війни.

Уже наведена вгорі періодизація історії України виявляє, що:

а/ після втрати самостійності в XIV ст. до половини XVII ст. Україна належала спочатку до Литви, потім до Польщі, а не до Росії;

б/ Росія, яка сформувалася поза Україною в XIV-XV ст., перший раз поширила своє панування на східню частину України щойно в другій половині XVII ст. Центральні і північно-західні землі України Росія отримала перший раз в роках 1772-1795. Галичина належала від 1772 р. до 1918 р. до Австрійської Імперії. Вона була прилучена до СРСР щойно після пакту Гітлера із Сталіним у вересні 1939 року.

Вже на початку цього короткого огляду треба ствердити, що від світанку історії слов'янських народів до сьогодні, українці і росіяни не творили одного народу /ні в етнічному, ні в політичному, ні в культурному розумінні /.

За княжої епохи /IX-XIV ст./ Україна належала до Європи і була постійно зв'язана з Європою не лише торговельними зв'язками, наприклад, почерез відомий шлях Київ-Перемишль-Краків-Прага-Регенсбург і до інших міст Західньої Європи, але також і політичними та династичними зв'язками. Королі європейських держав — Мадярщини, Польщі, Норвегії, Священної Римської Імперії, Франції — женилися з київськими князями, а київські князі брали за жінок членів королівських родин Європи. Наприклад, дочка Ярослава Мудрого Анна була жінкою французького короля Генриха I, київська княжна Евпраксія була жінкою імператора Генриха IV, Володимир Мономах був одружений з Гітою, дочкою короля Англії Гаральда II, син Володимира Мономаха був одружений з дочкою шведського короля Інґвара. Цікавим є те, що із 73 шлюбів членів київського двору із чужинцями, лише 13 були із Візантією, а 60 — з князями, княжнами і королями інших європейських держав. На княжому дворі в Києві знаходили пристановище члени королівських родів Європи під час заворушень чи воєн у їх країнах, як ось Оляф Триґвісон, король Норвегії, дружина і сини англійського короля Едмунда Залізнобоного, сини короля Угорщини Лясла Лисого та інші.

Після послаблення Києва, коли центр княжої держави на території України перейшов до Галича, політичні, династичні і торговельні зв'язки з європейськими державами продовжувала Галицько-Волинська держава. Ці зв'язки були, як і раніше, також з Римом. Варто згадати, що представник галицького князя Данила брав участь в екуменічному Соборі в Ліоні /1245/ та що Данило був коронований, на доручення папи Інокентія IV, папським легатом у 1253 р. Послаблена постійними війнами, Галицько-Волинська держава впала, Галичину захопив польський король /1349/, а Литва зайняла Волинь.

У цей час центральні і східні землі України були зайняті татарами. У роках 1341-1377 литовський князь Ольґерт відвоював ці території у татар і приєднав їх до Литви. З цим були згодні князі, бояри і населення України, бо воліли литовців, ніж татар, і в Литві вони отримали рівні права з литовцями. Після того як Литва і Польща об'єдналися в 1569

році в одну державу, Польща отримала майже всі українські землі аж до границі Московщини.

Перебуваючи в складі польської держави, Україна далі належала до Європи, українці студіювали в європейських університетах, утримували торговельні зв'язки з європейськими країнами.

Польська влада застосувала в Україні політику польонізації, колонізації, національних і соціальних утисків. Становище українського населення погіршилося уведенням панщини. У наслідок цього багато українців втікало на край незалюдненої степової полоси, на південь України, і там, в боротьбі з татарами, які осіли в Криму і на побережжі Чорного і Озівського моря, витворилася верства вільних людей, вільних вояків, яких називали козаками. Цей рух — козаччина — почався під кінець XV ст. У 1550 році козаки заснували на одному з островів Дніпра укріплений табір — Запорізьку Січ. Починаючи від кінця XVI ст. козацький рух поширився, почалася боротьба проти польських магнатів, постійні повстання. Від початку XVII ст. ідея козаччини поширилася до тої міри серед населення, що всі хотіли бути козаками. Українські козаки організували великі походи на Чорне море, здобули такі міста як Варна /1600/, Синоп і Трапезунт /1614/, спалили передмістя Константинополя/1615/. Поволі число козаків збільшилося на Наддніпрянщині і вони стали окремим соціальним станом. Боротьба за «вольності козацькі» стала символом боротьби за волю України. У XVII ст. українські козаки бували на службі в різних країнах Європи.

Соціальна і національна несправедливість, неймовірне поневолення селянства, національне поневолення, заходи з метою обмеження числа і прав козаків довели до того, що після кількох малих повстань, українці підняли у 1648 році загальне повстання проти поляків. На чолі визвольної війни українців став гетьман Богдан Хмельницький. Розбивши кілька разів польську армію і усунувши її та польську адміністрацію з України, Хмельницький завів українську адміністрацію і збудував самостійну козацьку державу. Тому, що Польща не хотіла погодитися на заіснований стан і не визнавала самостійности України, війна продовжувалася. Шукаючи за надійним союзником проти католицької Польщі, Хмельницький погодився підписати договір з православною Москвою у Переяславі /1654/.

Користаючи з цього договору, московський уряд почав вводити свої ґарнізони на територію на схід від Дніпра та почав вмішуватися у внутрішні справи української козацької держави. Хмельницький помер 1657 року, не полагодивши остаточно справи співвідношення з Московщиною, а його наслідник, гетьман Іван Виговський, зірвав з Москвою і розбив московську армію під Конотопом /1659/.

Війна між Польщею і Московщиною за панування над Україною закінчилася тим, що 1667 року обидві держави поділили між собою Україну здовж Дніпра /мир в Андрусові/. Польща отримала територію на захід від Дніпра, Московщина — на схід від Дніпра /а від 1681 року також і Київ/. Але на території на схід від Дніпра, в рамках Московської /Російської/ імперії оформилася окрема козацька автономна держава — Гетьманщина. Також на півдні України Запоріжжя мало автономію.

Під час Північної війни, коли Московщина була в конфлікті з Швецією, гетьман Іван Мазепа думав звільнити Україну від панування Москви і поширити свою владу на захід від Дніпра. З цим наміром він уклав 1708 року таємний договір з шведським королем Карлом XII. Але Карло XII, зустрівши в поході на Москву сильний опір, несподівано повернув на Україну. Неприготований на це Мазепа, перейшов на його бік лише з малою частиною козацької армії, бо решта його армії була розкинена на різних фронтах. Цар Петро I розгромив військо Карла XII під Полтавою /1709/. Карло XII і Мазепа виїхали до Молдавії, яка належала до Турецької імперії.

Цар Петро I розпочав жорстокі репресії в Україні, зруйнував столицю Гетьманщини — Батурин, знищив її населення, жорстоко переслідував прихильників Мазепи. Але він не наважився негайно ліквідувати козацький устрій Гетьманщини. Українська автономна козацька держава проіснувала до 1764 року. Ліквідацію переведено прогресивно в роках 1764-1783: спочатку Москва знесла автономний устрій /1764/, потім зруйнувала Січ /1775/, завела подібний адміністративний поділ як в решті Російської імперії /1782/, ліквідувала козацький стан в Україні /1783/ та завела кріпацтво. За винятком невеликої кількості, козаки втратили право бути вільними людьми.

Скоро після цього Україна зазнала значних територіяльних змін. До цього часу лише територія на схід від Дніпра нале-

жала до Російської імперії, а решта України належала до Польщі. Зміни зайшли тоді, коли Росія, Німеччина і Австрія постановили поділити між собою Польщу. Таким чином між 1772 і 1795 р. центральні і північно-західні землі України опинилися під окупацією Росії /крім Холмщини, яку Росія отримала в 1815 р./, а більша частина західних земель України зайняла Австрія /Галичину в 1772 р., Буковину в 1774 р., а Закарпаття належало до Мадярщини/.

У роках 1800-1805 почалося відродження української літератури і української політичної думки, появляються твори в українській народній мові, а в історичних і політичних творах висловлюється думки про права українського /малоросійського/ народу. Відродження, в якому важливу роль грали твори поета Тараса Шевченка та члени Кирило-Методіївського братства /1845-1847/, розвивалося з труднощами в наслідок репресій російського уряду, а в другій половині XIX ст. воно було повністю затримане жорсткими заходами російської влади, зокрема Валуєвським циркулярем /1863/ і Емським указом /1876/, якими заборонено українську мову, друкування книг у цій мові /за малими винятками/ і ввіз українських публікацій з-за кордону.

Щойно під кінець XIX ст. молода генерація перейшла на позиції активної боротьби за свободу і незалежність, або бодай автономію України. В 1900 році створено Революційну Українську Партію, появилася брошура «Самостійна Україна» М. Міхновського.

В час переслідування на українській території під Росією важливим центром українського руху стала Галичина. Там засновано українські національні установи і партії: «Просвіта» в 1868, Наукове Товариство ім. Т. Шевченка в 1873 р., Українська /Руська/ Радикальна Партія в 1889 р., а згодом Національно-демократична партія та інші.

Революція в Росії 1905 року дещо злагіднила режим, почала появлятися українська преса. Однак ситуація погіршилася декілька років пізніше, прийшли нові заборони щодо преси й організацій. Останню українську газету заборонено з моментом вибуху Першої світової війни.

Після Російської революції 1917 року українці створили Українську Центральну Раду /17.3.1917/, скликали Український Національний Конгрес /17.4.1917/ і проголосили автономію /23.6.1917/. Російський тимчасовий уряд визнав авто-

номію України 16 липня 1917 року. Коротко після захоплення влади більшовиками в Росії, дня 16 листопада 1917 року українці перебрали в свої руки всю владу в Україні і 20 листопада проголосили створення Української Народньої Республіки. Советська Росія визнала Україну і її право бути самостійною 16 грудня 1917 року. Але Ленін поставив одночасно ультиматум, який українці відкинули. 20 грудня 1917 року розпочалася війна між советською Росією і Україною. Створивши в Харкові советський уряд в протигагу до українського уряду, Советська Росія вела війну проти України під покришкою допомоги цьому «радянському урядові України».

У січні 1918 року Україну визнали де факто Франція /4.1/ і Англія. Але через дуже критичну ситуацію на українсько-советському фронті, український уряд рішився приступити до переговорів із Центральними державами в Бересті. Німеччина була готова переговорювати, але під умовою, що українську делегацію визнає Советська Росія. Троцький визнав українську делегацію 10 січня 1918 року і щойно після цього її визнали Німеччина і Австрія та розпочали офіційні переговори. УНР проголосила самостійність 22 січня 1918 року. Мир між Україною і Центральними державами заключено 9 лютого 1918 року. Але цього самого дня Київ зайняла російська советська армія.

Німці і австрійці повели наступ на цілому фронті і прилиували Советську Росію теж підписати мир /3.3.1918/. Україна була звільнена від советської армії, український уряд повернувся до Києва. Але німці допомогли перевести переворот у Києві. До влади прийшов гетьман П. Скоропадський.

Німці завели в дійсності окупаційний режим. Противники Скоропадського підняли в листопаді повстання. В половині грудня 1918 року Скоропадський зрікся влади. Тоді відновлено Українську Народню Республіку. В Галичині українці взяли владу в свої руки 1-го листопада 1918 року. Проголошена ними Західня Народня Республіка злучилася в одну Українську Республіку в січні 1919 року.

Українська Народня Республіка стала вкортці жертвою нової інвазії Советської Росії, як також військ російського протикомуністичного генерала Денікіна. На заході, в Галичині, українці мусіли воювати проти польської армії. Війна, яка виснажувала до краю населення і руйнувала край, не вга-

вала. Не маючи жодної підтримки від держав Антанти, український уряд під керівництвом С. Петлюри рішився підписати союз з Польщею /21.4.1920/. Але польсько-український похід проти советської армії в Україні у травні 1920 року закінчився невдачею. Польща підписала перемир'я з Москвою. В половині листопада 1920 року українська армія і уряд мусли покинути українську територію. Період незалежності України закінчився.

Війна в Україні скінчилася тим, що її територія була поділена між кількома державами:

1. Центральна і Східня Україна була зайнята советською армією; на цій території існувала Українська Советська Соціалістична Республіка, яку советська пропаганда представляла як «самостійну» і «суверенну» державу;
2. Західня Україна /Галичина, Волинь й інші землі/ опинилася під Польщею;
3. Закарпаття входило в склад Чехо-Словаччини;
4. Північну Буковину отримала Румунія.

У грудні 1922 року російська комуністична партія большевників, з допомогою місцевих комуністів /в Україні вони були дуже нечисленні/ рішила створити Союз Советських Соціалістичних Республік, до якого ввійшла також окупована советською армією УССР. Треба підкреслити, що СССР створено формально на основі договору, згідно з яким договірні сторони — Советська Росія, Українська ССР, Білоруська ССР і Закавказька Федерація — зберегли за собою право вільно вийти із складу СССР. Ця точка договору ввійшла до Конституції СССР і одночасно до конституції УССР. Але навіть сьогодні будьякий натяк на право УССР покинути СССР і стати окремою державою, російська советська влада дуже строго карає. Осіб, які на це право поклинаються, вона жорстоко переслідуює.

У час, коли Москва з допомогою комуністів творила СССР, в Україні був великий голод /1921-1923/, під час якого померло щонайменше півтора мільйона людей. Голод, щоправда, був теж над Волгою. Але в Україні російсько-советська влада вже тоді використала голод для політичних цілей з метою зламати спротив українського народу. Дещо лагідніший курс політики за часів НЕП-у і українізації закінчився практично в 1928 році, коли, враз із індустріалізацією і колективізацією, прийшла хвиля репресій, арештів, вивозів на Сибір, терору,

розкулачення, примусової колективізації. Боючися втратити Україну, яка тоді була основною економічною базою совєтської імперії /Україна давала для ССРСР 81% вугілля, 68% заліза, 82% цукру і т. д./, сталінський уряд в Москві рiшився остаточно приборкати український народ і з цією метою він свiдомо прийняв такі заходи, які призвели до страшного штучного голоду. В 1932-1933 роках, за децю більше як один рік часу, з голоду згинуло від 5 до 7 мільйонів українських селян.

Доля українців у Польщі і Чехо-Словаччині була багато кращою. Однак в жадній з цих держав українці не отримали автономії, яку їм обіцяли. Тяжкою була доля українців в Румунії.

У наслідок вгорі описаної політики, російсько-совєтській владі вдалося сильно послабити український самостійницький рух в УССР. Цей рух, однак, дуже розвинувся на західних землях України, під Польщею. Ширился він теж і на Карпатській Україні, в Чехо-Словаччині. Тут він сильно проявився у 1938 році. Тоді Карпатська Україна отримала автономію в рамках Чехо-Словаччини. Коли ж Гітлер прилучив Чехію до Райху, а Карпатську Україну віддав Мадярщині, Карпатська Україна проголосила самостійність /14.3.1939/. Її, однак, помимо опору українців, зайняла Мадярщина.

Згідно з пактом Ріббентроп-Молотов з 23 серпня 1939 р., українська територія в Польщі /як також білоруська і балтійські держави/ була включена в зону впливів Совєтської Росії. Після нападу Гітлера на Польщу у вересні 1939 р., Західну Україну зайняла совєтська армія. Наступного року вона зайняла також Буковину.

Після нападу гітлерівської Німеччини на Совєтський Союз у червні 1941 р., українці, використовуючи ситуацію, проголосили 30.6.1941 року відновлення української самостійної держави, але німецька окупаційна влада повела жорстокі репресії, ув'язнила українських керівників і усіма засобами поборювала український самостійницький рух. Українці організували спротив, а, створена в жовтні 1942 року Українська Повстанська Армія боролася з окупантами до відходу німецької армії. Вона продовжувала боротьбу за самостійність України проти совєтської окупації до 1952 року.

Від 1945 року майже всі території України належать до ССРСР, тобто до УССР. Лише невеличку смугу української етнічної території приділено Польщі. Польська комуністична вла-

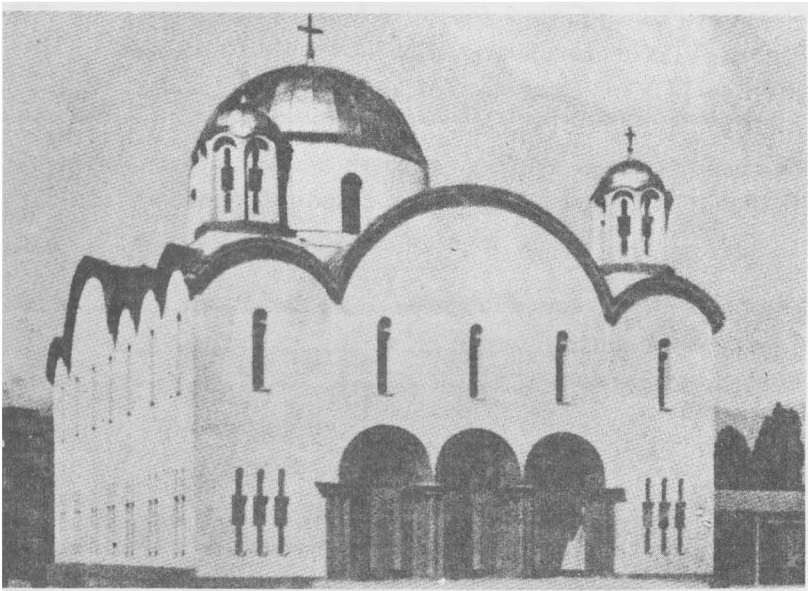
да виселила з цієї території українське населення в 1947 р. на відзискані від Німеччини землі. Російсько-советська влада постійно переслідує український національний рух і поборює всіма засобами ідею самостійности України. Помимо цього, починаючи від 1958 року, молодші генерації повели політичну боротьбу за права українського народу. Боротьба розгорнулася в усіх галузях національного життя, в літературі, мистецтві, науці, шкільництві. Влада почала переводити періодично арешти української інтелігенції, продовжуючи при тому політику русифікації і советизації.

Треба також згадати, що від 1958 року советська влада викрила кілька нелегальних політичних організацій, а саме в 1958 році — Об'єднану Партію Визволення України, у 1960 — Українську Робітничо-Селянську Спілку, у 1961 р. — Український Національний Комітет, у 1967 р. — Український Національний Фронт. Численні члени цих організацій були заарештовані і засуджені, деякі навіть страчені. Але советська влада, як про це повідомила «Хроніка Католицької Церкви в Україні» /ч. 6, липень 1984/, знову заговорила про реактивізацію підпільного руху в Україні під назвою Український Національний Фронт, про «терористичні» і «диверсійні» акти групи українських підпільників. З цього випливає, що побіч спротиву русифікації і боротьби за національні і людські права та за самостійність легальними засобами, з відкликом до конституції, Гельсінського акту, Загальної декларації прав людини та інших міжнародних актів, в Україні продовжується змагання теж і нелегальними засобами за волю і незалежність України.

**Церква-Пал'ятник УАПЦ в Бавнд-Бруку /ЗСА /
Головний Осередок УАПЦ на діаспору.**

**Собор св. Софії в Римі,
Головний Осередок УПКЦ на діаспору**

З М І С Т

Вступне слово — Президії Европ. Ювiл. Комiтету	5
Вступ — Автора	7
Початки християнства на території України	9
Початки Київської Русі	11
Розвиток Київської імперії	16
Хрещення Києва	20
Назви «Русь» і «Україна»	27
Поширення християнства в Київській імперії	33
Розпад Київської імперії	36
Церква після розпаду імперії	40
Звільнення української Церкви з-під юрисдикції Москви	43
Митрополит В Липківський /портрет/	47
Митрополит А Шептицький /портрет /	48
Патріарх Йосиф Сліпий /портрет /	49
Жертви ГПУ — Владики УАПЦ /портрети /	50
Жертви ГПУ — Владики УАПЦ /портрети /	50
Жертви НКВД — Владики УПКЦ /портрети /	51
Провідні Єрархи УАПЦ /портрети /	52
Глава і Єпископи УПКЦ в Зах. Європі /портрети /	53

II

Короткий огляд історії України	54
Пропам'ятні поштові марки ЕЮК	62
Церкви — символи	63

